

VLASTIMIL ONDRÁK

<https://orcid.org/0000-0003-4672-9596>

Uniwersytet Karola w Pradze

*Losy członków Ukraińskiej Powstańczej Armii
i Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów internowanych
w Czechosłowacji po II wojnie światowej*

Podczas powojennych rajdów członków Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) na i przez terytorium Czechosłowacji w latach 1945-1947 i różnych akcji polskiego, ukraińskiego oraz typowo kryminalnego podziemia na północno-wschodnim obszarze czechosłowackiego pogranicza częste były przypadki zatrzymywania członków tych organizacji¹. Większość z nich stanowili obywatele polscy narodowości polskiej oraz ukraińskiej (a także rusińskiej/łemkowskiej)². W przypadku członków podziemia sprawy te rozwiązywano na podstawie wspólnej czechosłowacko-polskiej konwencji o ekstradycji przestępców z roku 1926, bo z formalnego punktu widzenia były to osoby działające w organizacjach

¹ Na temat rajdów UPA na tereny Czechosłowacji zob. J. Fiala, *Zpráva o akci B*, Praha 1994; M. Šmigel, *Banderovci na Slovensku*, Banská Bystrica 2008; T. Řepa, *Banderovci*, Praha 2019; G. Motyka, T. Stryjek, M. Zajaczkowski, *Międzynarodowe aspekty akcji „Wisła”*, Warszawa 2020; В. В’ятрович, *Рейди УПА теренами Чехословаччини*, Львів 2001. Temat został także opracowany w artykułach autora niniejszego tekstu w periodykach „Securitas Imperii” 2022, nr 1 i „Sborník Archivu bezpečnostních složek” 2021, nr 19, które zostaną opublikowane w pierwszej połowie 2022 r.

² W latach 1945-1947 dochodziło do częstego przekraczania granicy przez Łemków, którzy starali się schronić przed represjami komunistycznego reżimu w Warszawie, czy nawet do prób osiedlenia się na Słowacji. W takich przypadkach urzędy czechosłowackie osoby te „repatriowały” do Polski i oddawały polskiej straży granicznej. Zob. M. Šmigel, B. Halczak, R. Drozd, *„Obce pogranicze” 1945-1946. Sytuacja w południowo-wschodniej Polsce w dokumentach czechosłowackich*, Warszawa 2015.

nielegalnych³. Były także ekstradycje na podstawie porozumień dowództw wojsk obu państw⁴. Urzędy czechosłowackie nie prowadziły jednak ewidencji z tym związanej, dlatego dla lat 1945-1946 w źródłach czechosłowackich udało się odnaleźć mniej niż 10 członków OUN/UPA przekazanych Polsce, z tego dwóch dezertierów z sotni „Myrona”⁵. Podczas rajdu UPA do Czechosłowacji w 1946 r. miało być wziętych do niewoli aż 10 Ukraińców, ich losy nie znajdują jednak odzwierciedlenia w źródłach czechosłowackich⁶. Brakuje informacji o przechodzeniu przez granicę kurierów OUN, poza sprawą wysoko w jej hierarchii ulokowanych Dymitra Hrycja „Perebyjnysa” i Dymitra Majiwskiego „Kosara”, którzy po zatrzymaniu w Czechach Zachodnich popełnili samobójstwo⁷. W latach 1945-1946 ekstradycje dotyczyły generalnie osób, którymi urzędy czechosłowackie specjalnie się nie interesowały.

Zmiana nastąpiła w wyniku prowadzonej w Polsce akcji „Wisła”. Sotnie UPA Mychajła Dudy „Hromenki”, Włodzimierza Szczygielskiego „Burlaki”, Grzegorza Janakowskiego „Łastiwki”, Jarosława Kociółka „Kryłacza” i Romana Hrobelskiego „Brodycza” otrzymały rozkaz przejścia przez terytorium Czechosłowacji do Austrii oraz Bawarii i zgłoszenia się tam do komitetów ukraińskich w ramach rajdu propagandowego na Zachód. Oprócz tych sotni, na Zachód próbowały przejść także różne mniejsze grupy podziemia ukraińskiego z Polski i na mniejszą skalę także z ZSRS. Porównując źródła czechosłowackie i prace jednego z uczestników tych przemieszczeń, Petra Poticznego (sotnia „Hromenki”), można ustalić, że w 1947 r. przeszło przez Czechosłowację około 527 osób, z tego 42 zginęły, 211 zostało schwytanych, a 274 doszły do Bawarii lub Austrii⁸. Dla liczb podawanych przez jednego z pierwszych badaczy tematu UPA w Czechosłowacji, Jana Fiałę (61 zabitych i 260 schwytanych), nie ma poparcia w źródłach⁹. Liczba ujętych może być taka sama, gdyż ewidencja po stronie czechosłowackiej była niepełna i nie wiemy, czy podawane liczby obejmują cały rok 1947, czy tylko „Akcję B”, która zaczęła się w maju 1947 r. Liczba zabitych podawana przez Fiałę jest według dostępnych źródeł zawyżona, być może z powo-

³ Instytut Pamięci Narodowej (dalej: IPN), sygn. BU 0296/27, t. 3: Do dyrektora departamentu III. M.B.P. pplk. Tataja, list z 6.03.1948.

⁴ Vojenský historický archiv Praha (dalej: VHA), f. MNO 1946, k. 9, č. j. 2068/dův.: Česko-polské jednání v Těšíně.

⁵ Archiv bezpečnostních složek Praha (dalej: ABS), f. 307, sign. 307-97-5: Tatarskýj Anton a Malenkevicz Vasil, příslušníci skupiny Banderovcov-zadržanie, f. Zpravodajská správa Generálního štábu (dalej: ZSGŠ), podfond 2. odd. h. š., roč. 1946/taj., č. j. 6888: Úradné záznamy – predloha, č. j. 6839: Příslušníci UPA – výsluchy – predloženie.

⁶ VHA, f. Vojenská kancelář prezidenta republiky (dalej: VKPR), k. 4, č. j. 110: Zpráva o akci proti Banderovcům z 22.05.1946.

⁷ Szerzej zob. V. Ondrák, *Činnost Ukrajinské povstalecké armády v Československu v letech 1945 a 1946*, „Securitas Imperii” 2022, nr 1.

⁸ Zob. ABS, f. 307, sign. 307-78-5: Seznam příslušníků UPA, kteří byli zajati neb zastrěleni nebo kteří byli předáni Polsku, neb jsou v internačním táboře zajištěni; П. Потічний, *Пропагандивний рейд УПА в західну Європу*, Торонто–Львів 2014, s. 99-104.

⁹ J. Fiala, *op. cit.*, s. 218. Zdrodem informací Fiali pravděpodobně bylo przemówienie gen. Ludvíka Svobody z listopada 1947 r. o zakończeniu „Akcji B”. Zob. ABS, f. 305, sign. 305-144-4, digitalizovaný materiál, scan 0001-0007: Slavná vláda.

dów propagandowych lub politycznych¹⁰. Większość z udokumentowanych 211 jeńców była do końca 1948 r. ekstradowana do Polski, około 10 z nich do ZSRS, a trzech uciekło z niewoli¹¹. W polskich archiwach udało się odszukać materiały dotyczące 166 z tych osób. Trzeba zastrzec, że materiały te są jednak niepełne i niedokładne. Faktyczne liczby mogą się różnić z powodów niepoprawnej ewidencji, fałszywych danych osobowych itp. Jak wykaże się poniżej, nie był to ostatni przypadek błędnej ewidencji w sprawie jeńców UPA w Czechosłowacji.

1. Oficerowie Polski i Czechosłowacji podczas operacji w 1947 r. Źródło: Muzeum Policie České republiky

Jak więc przebiegał proces urzędowy, gdy obie strony przekazywały sobie jeńców? Strona czechosłowacka była częściowo zobowiązana do przekazywania jeńców na podstawie umowy z Polską z 11 maja 1947 r., w której dowództwa operacyjne (grupa operacyjna Rzeszów i grupa Teplice) uzgodniły, że będą przekazywać takie osoby partnerowi według ich obywatelstwa. W rzeczywistości dochodziło tylko do

¹⁰ Zob. J. Fiala, *op. cit.*, s. 217-218; ABS, f. 307, sign. 307-78-5: Seznam příslušníků UPA, kteří byli zajati neb zastřeleni nebo kteří byli předáni Polsku, neb jsou v internačním táboře zajištěni. Zawyżenie liczby martwych członków UPA było przypuszczalnie spowodowane wielką liczbą zmarłych Czechosłowaków (więcej niż 50), a większość z tego to raczej skutek awarii i strzelania do własnych jednostek niż działalności UPA.

¹¹ ABS, f. 307, sign. 307-102-4: Akce proti UPA – hlášení o průběhu 3. schůzky s Poláky z 27. února 1948; IPN, sygn. BU 0296/27, t. 3: Protokół zdawczo-odbiorczy z 21.05.1948.

ekstradycji do Polski, gdyż obywatele czechosłowaccy nie uczestniczyli w działalności podziemia zbrojnego w Polsce. Dlaczego strona czechosłowacka zgodziła się na taką umowę? Po pierwsze, nie była zainteresowana sprawą podziemia ukraińskiego pomimo stabilizacji sytuacji na Wschodzie, po drugie, stosunki polsko-czechosłowackie były w okresie powojennym napięte z powodu sporu terytorialnego ciągnącego się od 1918 r. Zgoda na kooperację wymierzoną w UPA i przekazywanie jeńców przez stronę czechosłowacką zapewniały Pradze pokój na wschodnim pograniczu i zarazem poprawę stosunków z Warszawą przy wykorzystaniu sprawy raczej marginalnej. W przeciwieństwie do niektórych sądów w literaturze nie istniało oficjalne porozumienie między Polską i Czechosłowacją w sprawie walki z UPA. Wspomniana umowa została podpisana tylko przez reprezentantów wojska i miała znaczenie jedynie lokalne. Według niej wszystkich schwytanych Ukraińców przejmowały polskie Wojska Ochrony Pogranicza. Dotyczyło to wszystkich jeńców od stycznia do lipca 1947 r. Od lipca nie wydawano tych Ukraińców, którzy się zgłosili do władz czechosłowackich dobrowolnie, i tych, którzy byli uważani za osoby przydatne dla likwidacji UPA i OUN w Czechosłowacji. Od końca sierpnia 1947 r. deportacje zostały już całkowicie wstrzymane, gdyż władze czechosłowackie w ulotkach obiecywały jeńcom, że ich nie wydadzą Polsce. Większość jeńców została internowana w obozach w Bańskiej Bystrzycy i Koszycach. Do tych obozów trafiali także jeńcy z Czech i Moraw.

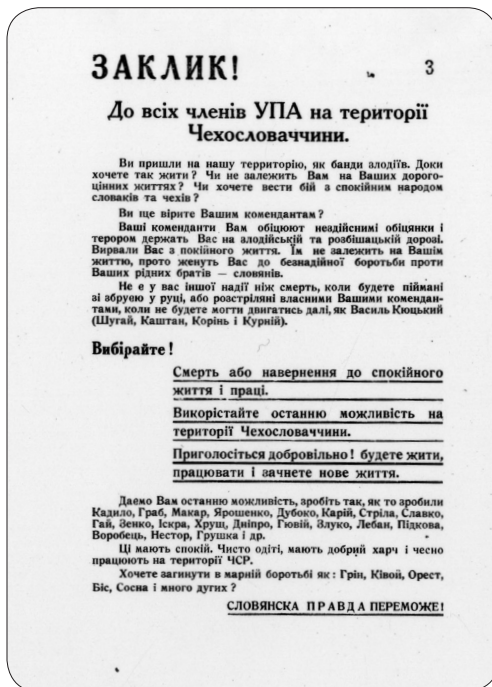

2. Jeńcy UPA w obozie w Koszycach albo w Bańskiej Bystrzycy.
Źródło: Muzeum Policie České republiky

Według ewidencji z 67 członków podziemia ukraińskiego złapanych przed sierpniem 1947 r. w archiwach polskich znaleziono materiały dotyczące 44 z nich. Resz-

ty nie odnaleziono z powodów błędnej ewidencji, fałszywych lub źle spisanych nazwisk, a być może kilku z nich nigdy nie było przez polską stronę zewidencjonowanych¹². Z tych 44 osób (załącznik nr 1) 2 osoby były kurierkami OUN (siostry Leszyńskie, później zwerbowane przez polski Urząd Bezpieczeństwa), 4 – dezterterami z sotni „Chrinia”, 2 – z sotni „Stiacha”, 1 – z sotni „Bira”, a 3 – z sotni „Brodycza”. Reszta to jeńcy lub dezterterzy z sotni „Hromenki” (22) i „Burlaki” (12)¹³.

Koniec „Akcji B” w listopadzie 1947 r. stworzył problem, co dalej z jeńcami UPA w Czechosłowacji. Tych na koniec lutego 1948 r. było 129¹⁴. Członkowie UPA nie byli według prawodawstwa czechosłowackiego uznawani za jeńców wojennych, bo nie walczyli w szeregach armii państwa uznawanego przez Pragę, a jeśliby tak było, to Czechosłowacja nie była przecież z takim państwem w stanie wojny. Dlatego członkowie UPA byli uważani za typowych przestępców z obcego państwa i mieli być karani przez sądy cywilne¹⁵, jakkolwiek strona czechosłowacka obiecywała w ulotkach dobrowolnie poddającym się członkom OUN/UPA traktowanie według konwencji genewskiej i – o czym już wspomniano – niewydawanie do Polski lub ZSRS¹⁶. Dnia 19 listopada 1947 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MV) Czechosłowacji opublikowało stanowisko,

3. Ulotka wzywająca członków OUN/UPA do poddania się na terenie Czechosłowacji.
Źródło: Muzeum Policie České republiky

¹² Przy ewidencji osób dochodziło do szeregu błędów i omyłek. Transkrypcja danych osobowych ukraińskich do języka czeskiego, słowackiego i polskiego spowodowała wielkie kłopoty przy ich wyszukiwaniu. Na przykład osoba w czeskim-słowackim „Miroslav Surjaka” została w materiałach polskich odnaleziona jako „Myrosław Soriwka”, „Dimitro Kloczanij” jako „Dymitr Kłaczany”, „Michał Petrusina” jako „Michał Petryszyn” itd. Kilka osób ponadto podało fałszywe dane. Polskie sądownictwo wojskowe w niektórych przypadkach przystąpiło do sądzienia zbiorowego. Przy takich okazjach częstoteczka archiwalna była opisywana tylko nazwiskiem jednego z sądzonych. Odnalezienie kolejnych jeńców eks-tradowanych z Czechosłowacji w zasobach IPN jest możliwe, ale bardzo trudne.

¹³ ABS, f. 307, sign. 307-78-5: Seznam příslušníků UPA, kteří byli zajati neb zastřeleni nebo kteří byli předáni Polsku, neb jsou v internačním táboře zajištěni.

¹⁴ ABS, f. 307, sign. 307-77-7: Vyšetřování Banderovců – závěrečná zpráva. Zob. ibidem: Soznam členov UPA a nimi spáchaných zločinov.

¹⁵ Národní archiv Praha (dalej: NA), f. ÚPV-bezp. sp., k. 12, 1945-1946: Soudní řízení s banderovci – zpráva.

¹⁶ ABS, f. 307, sign. 307-66-2: Zaklyk! do všech členiv UPA na teritoriji Čechoslovaččiny, sign. 302-591-7: Zaklyk do členyv Ukraynskoj Povstančojj Armyj (Sotnja Hromenko).

według którego Ukraińcy mieli być sądzeni według ustawy 50/23 Sb. (ustawa dla ochrony państwa), konkretnie z §2 (przygotowanie do rozbicia republiki), §3 (zagrożenie dla bezpieczeństwa republiki), a na Słowacji także według prawomocnej ustawy 91/1942 Sl. z.¹⁷ (nielegalne posiadanie broni i amunicji), jak i według innych regulacji prawnych. Mowa tu o prawodawstwie dotyczącym np. nielegalnego przekraczania granicy, grabieży, „różnych aktów przemocy”, spowodowania lekkich i ciężkich zranień czy wreszcie mordów¹⁸.

Problem kwalifikacji prawnej czynów według ustawy 50/23 Sb. dotyczył tego, że była ona skierowana przeciwko wewnętrznym, a nie zewnętrznym wrogom Republiki. Charakter czynów kryminalnych członków UPA na terytorium Czechosłowacji nie zagrażał jednak jej istnieniu. Śledztwo w tej sprawie prowadziła tzw. komisja do zbadania zbrodni band UPA na terytorium Czechosłowacji istniejąca od 22 września 1947 r. Jej zadaniem było:

1. wybrać się do miejsca osadzenia (koszary i więzienie w Bańskiej Bystrzycy, potem w Koszycach),
2. zgromadzić cały dostępny materiał,
3. przeprowadzić przesłuchania jeńców,
4. sporządzić chronologiczny przegląd działalności UPA na terenie Czechosłowacji,
5. opracować akty oskarżenia dla poszczególnych osób.

W dokumentach tej komisji można także się doszukać stwierdzenia, że:

Członkowie band banderowskich, którym nie będą udowodnione zbrodnie na terenie Czechosłowacji z powodu braku dowodów i byliby sądzeni w naszym kraju tylko za wykroczenia, zostaną później po zawarciu porozumienia między Ministerstwem Obrony Narodowej a Ministerstwem Spraw Wewnętrznych wydani polskim organom bezpieczeństwa, aby mogli być ukarani za swoje czyny w Polsce.

Komisja Badania Zbrodni Oddziałów Banderowskich przeprowadzi również śledztwo wśród obywateli czechosłowackich, którzy ściśle z nimi współpracują (kontakty, przechowywujący, liderzy [sic!] itp.¹⁹

Innymi słowy, już od września 1947 r. urzędy czechosłowackie nie miały zamiaru dotrzymać obietnic złożonych tym Ukraińcom, którzy dobrowolnie się poddali. Zająto takie stanowisko w czasie, gdy do granic czeskiego Śląska Cieszyńskiego zbliżała się sotnia „Brodyca” i została rozpoczęta kampania ulotkowa na północnych Morawach, obiecująca poddającym się krótkie wyroki w Republice Czechosłowackiej i niewydawanie ich Polsce. Głównym zadaniem omawianej komisji było ustalenie:

- a) daty, w której każda z tych osób przekroczyła granicę,

¹⁷ W oryginale dokumentu wariant „zák. č. 91/42 Sb. platný na Slovensku”. ABS, f. 307, sign. 307-77-7: Soznam členov UPA a nimi spáchaných zločinov.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ ABS, f. 302, sign. 302-144-2, digitalizowany materiał, scan 0045-0047: Úkoly vyšetřující komise.

- b) czy przekraczający granicę był uzbrojony,
- c) czy był członkiem ugrupowania zbrojnego,
- d) czy popełnił kradzież lub inne przestępstwo przeciwko mieniu,
- e) czy dopuścił się ograniczenia czyjejs wolności osobistej (porwania),
- f) czy dopuścił się zbrodni lub zabicia członka sił czechosłowackich,
- g) czy był w zмовie z obcym mocarstwem,
- h) czy popełnił jakikolwiek inny czyn przestępczy²⁰.

Na podstawie przytoczonego materiału komisja rozpoczęła przygotowywanie aktów oskarżenia dla poszczególnych osób. Z procedury tej jasno wynika, że pod koniec 1947 r. urzędy czechosłowackie planowały sądzić i więzić członków UPA, jeśli można było im udowodnić poważną działalność kryminalną na obszarze państwa.

Sotni „Hromenki” komisja wykazała szkody w wysokości 80 000 czk, spowodowane kradzieżą mienia, zwłaszcza żywności i odzieży. Zakładano też, że zabiła ona dwóch obywateli czechosłowackich (przewodniczącego lokalnej rady narodowej, Františka Dvořáka z wsi Hory u Dačic, i studenta – kierownika obozu dla dziewcząt, Josefa Mička, w miejscowości Návojná 10 sierpnia 1947 r.). František Dvořák, uczestnik ruchu oporu z czasów okupacji niemieckiej, próbował zatrzymać dwóch nieznanych członków UPA z naładowaną bronią i został przez nich w potyczce śmiertelnie postrzelony²¹. W przypadku Josefa Mički okoliczności sugerują, że mogło to być kłusownictwo, omyłkowy postrzał lub załatwianie prywatnych spraw. Najbardziej prawdopodobna wydaje się hipoteza postrzelenia przez „swoich”, gdy Mička przemieszczał się nocą między posterunkami patrolowymi i żołnierze jednostki 8825 z Hodonína mogli go pomylić z członkiem UPA. Dodatkowo cała sprawa miała miejsce w terenie zamieszkanym w pobliżu miejscowego zamku, gdzie obecność UPA wydaje się mało prawdopodobna²². Sotnię „Burlaki” komisja oskarżyła o szkody w wysokości 750 000 czk za różne przestępstwa oraz o śmierć trzech członków Straży Bezpieczeństwa Narodowego (Sbor národní bezpečnosti, SNB) i ośmiu żołnierzy (wszyscy zginęli w walce). „Brodyczowi” zarzucono kradzież żywności i bydła (zwłaszcza owiec) oraz zabójstwo dwóch członków Straży Finansowej w czerwcu 1947 r. W dokumentacji z tym związanej pojawia się taki opis:

Poza sprawami w północnej części powiatu Stará Lubovňa z czerwca 1947 r. sotnia „Brodyca” popełniła bardzo niewiele przestępstw podczas ucieczki na terytorium Republiki Czechosłowackiej, które można było przypisać aresztowanym. Większość to grabież żywności poprzez grożenie. Tylko w trzech przypadkach przy zatrzymaniu próbowano stawiać opór, który został przełamany bez strat z naszej strony²³.

²⁰ Ibidem.

²¹ ABS, f. 307, sign. 307-102-6: Zavraždění předsedy MNV Dvořáka v Horách, okr. Dačice.

²² ABS, f. 307, sign. 307-113-2: Protokol sepsaný s Josefem Horským 10.8.1947; Protokol sepsaný se Štefanem Šulganem, Fotografie z místa činu.

²³ ABS, f. 307, sign. 307-77-7: Vyšetřování Banderovců – závěrečná zpráva.

Komisja doszła też do słusznego wniosku, że w starciu pod Białym Krzyżem (Bílý Kříž) na granicy morawsko-słowackiej we wrześniu 1947 r., w którym jeden członek SNB został ciężko ranny, a drugi zabity, wzięli udział członkowie rozwiązanej sotni „Brodycza”. Ponieważ jednak nikt z tej grupy nie został schwytany, komisja nie mogła wystąpić z oskarżeniem.

W przypadku innych ugrupowań UPA na obszarze Czechosłowacji komisja stwierdziła „brak udowodnionych czynów” w przypadku jeńców z sotni „Bira”, kradzież i użycie broni palnej u sotni „Brila”, minimalną działalność przestępczą dezertarów z sotni „Stiacha”, brak zarzutów o przestępstwa u dezertarów z sotni „Chrin”, kradzież mienia przez członków sotni „Kalinowicza” i kilku innych, „którym można było udowodnić tylko kilka przypadków drobnych kradzieży”²⁴. Łącznie żołnierze UPA na terenie Republiki Czechosłowackiej popełnili szkody majątkowe w wysokości około miliona koron. Dla porównania dodajmy, że koszty działań antypartyzanckich podczas propagandowego rajdu UPA na Słowację w 1946 r. sięgnęły 50 milionów czk, a w 1947 r. musiały wzrosnąć do rzędu setek milionów czk²⁵.

12 lutego 1948 r. komisja wydała raport końcowy. Stwierdzono, że w niewoli przebywały 132 osoby, w tym 3 kobiety (tylko 2 zidentyfikowane) i 1 Słowak. Do tego momentu sporządzono łącznie 51 aktów oskarżenia.

Spśród 129 przesłuchiowanych osób 114 oskarżono o ciężkie przestępstwa, takie jak usiłowanie zabójstwa, rozbój, kradzież z bronią w ręku, wymuszenia, niebezpieczne groźby, ograniczenie wolności osobistej i przemoc wobec wyższych urzędników. Wszystkich 114 i 5 innych oskarżono o przestępstwa i wykroczenia zgodnie z §§ 1, 2, 3, 13, 14, 15, 17 i 18 ustawy o ochronie Republiki²⁶.

W przypadku ustawy o ochronie Republiki chodziło o §§ 1 (spiskowanie przeciwko Republice – członkostwo w UPA), 2 (przygotowywanie spisku), 3 (zagrożenie bezpieczeństwa), 13 (nielegalna broń), 14 (naruszenie porządku publicznego – nielegalne przekroczenie granicy z bronią w ręku), 15 (nawoływanie do niewypełnienia ustawowych obowiązków lub popełnienia przestępstwa), 17 (udział w organizacjach wrogich państwu), 18 (szerzenie fałszywych informacji o sytuacji w Polsce i ZSRS). Część kwalifikacji tych czynów była wątpliwa. Na przykład § 17 obejmował upowców w odniesieniu do Polski i ZSRS, ale nie do Czechosłowacji. Za te karalne czyny, poza morderstwem i ciężkim uszkodzeniem ciała, członkowie UPA mogli otrzymać maksymalnie 10 lat, w większości przypadków jednak nie więcej niż 2-3 lata czy nawet tylko kilka miesięcy.

Jakie przestępstwa popełniła więc UPA w Czechosłowacji? 11 lutego 1948 r. komisja opublikowała materiał *Soznam členov UPA a nimi spáchaných zločinov* (Li-

²⁴ Ibidem.

²⁵ VHA, f. MNO 1948, k. 34, sign. 32/5/3/4: Súhrnná zpráva o činnosti velitelstva „Teplice”: ZPÚ a uzavíracie kordony; ABS, f. 305, sign. 305-144-4, digitalizovaný materiál, scan 0001-0007: Slavná vláda.

²⁶ ABS, f. 307, sign. 307-77-7: Vyšetřování Banderovců – závěrečná zpráva. Patrz ibidem: *Soznam členov UPA a nimi spáchaných zločinov*.

sta członków UPA i zbrodni przez nich dokonanych). Lista obejmuje tylko około 114 osób, ale można zakładać, że ci niewymienieni (prawdopodobnie już byli wydani Polsce lub ZSRS) nie popełnili przestępstw lub nie zakładano ich osądzenia w Czechosłowacji. Lista nie obejmuje przy tym zbrodni niewyjaśnionych i ewidentnie popełnionych poza zasięgiem władz czechosłowackich (np. wspomniana sprawa zabójstwa F. Dvořáka, bo sprawcom udało się przedostać do Bawarii, i inne). Wymienionych 114 osób zostało oskarżonych o następujące czyny karalne:

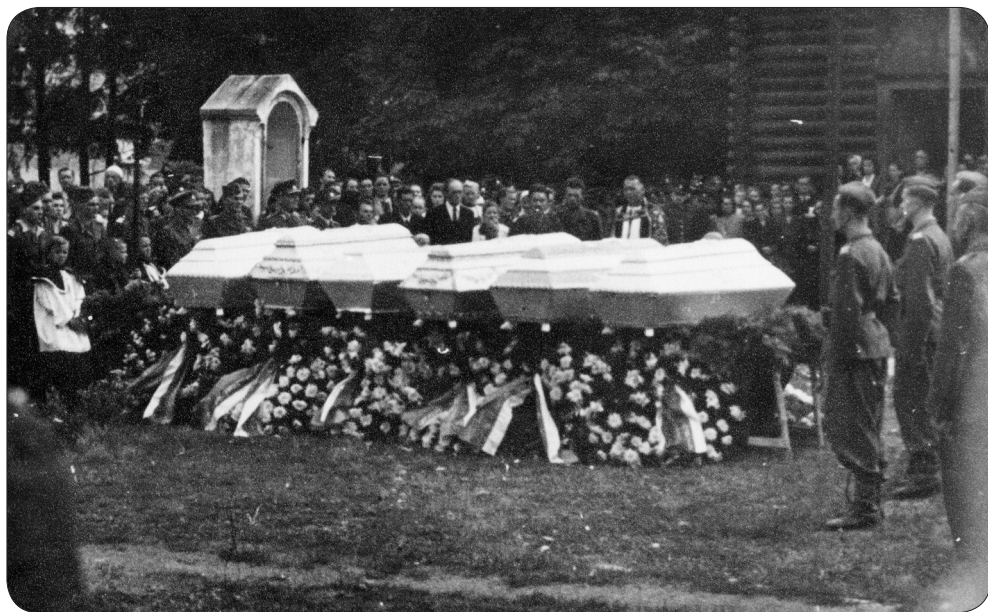
Nr	Przestępstwo/Zbrodnia	Liczba	Uwagi
1	Posiadanie broni	107	Wszyscy jeńcy, którzy posiadali broń
2	Grabież lub usiłowanie grabieży	48	W tym także przypadki żebrania, darowania żywności itp., innych brakuje z powodu braku dowodów
3	Strzelanie do żołnierzy lub obywateli Czechosłowacji – próba zabójstwa	12	Przypadki strzelania bez ofiar
4	Zabójstwo (wszystkie przypadki zabicia członków jednostek armii lub bezpieczeństwa)	36	„Brodycz” za wydanie rozkazu zamordowania zatrzymanych członków FS, członkowie sotni za walkę na Białym Krzyżu, „Burlaka” i zatrzymani członkowie sotni za walki na Słowacji, zwłaszcza starcie na Lupčianskiej Magurze ²⁷ , łącznie 13 przypadków zabójstw, z tego żadnego cywila
5	Spiski, przygotowanie spisków i zagrożenie bezpieczeństwa Republiki	114	Wszyscy jeńcy za działalność w OUN/UPA, włącznie z kobietami

Źródło: ABS, f. 307, sign. 307-77-7: Soznam členov UPA a nimi spáchaných zločinov²⁷

Jak stwierdził wiceprzewodniczący komisji płk Košťák, kwalifikacja prawna popełnionych przestępstw nie odpowiadała charakterystyce czynów przestępczych wszystkich wymienionych w paragrafach ustawy nr 50/23 Sb. Ciężkie zarzuty karne tylko w kilku przypadkach miały uzasadnienie, a mianowicie w odniesieniu do dowódców sotni i prowodników siatki cywilnej. Większość zarzutów przeciwko OUN/UPA dotyczyła kradzieży, wymuszania, strzelania do wojska i Straży Bezpieczeństwa

²⁷ W starciu na Lupčianskiej Magurze 5.08.1947 r. sotnia „Burlaki” zaatakowała i zmusiła do ucieczki pluton zwiadu batalionu „Ryś”. Strona czechosłowacka w tym starciu poniosła największe straty w akcjach przeciwko UPA. Zob. T. Řepa, *Střet na Maguře 5. srpna 1947. Boj československé armády s Burlakovou jednotkou Ukrajinské povstalecké armády*, [w:] A. Binar [et al.], *Ozbrojené síly a československý stát*, Brno 2020, s. 261-274.

Narodowego, czyli usiłowania zabójstwa. Roman Hrobelski „Brodycz” został oskarżony zgodnie z przewidywaniami za zabójstwo i przemoc wobec przedstawicieli władz (poprzez wydanie rozkazu zabicia schwytanych członków Straży Finansowej), a wszyscy jeńcy z sotni „Burlaki” zostali oskarżeni za zbrodnie lub umyślne zabójstwo (z powodu walki zbrojnej z wojskiem lub SNB). Ponadto wszyscy Ukraińcy zostali oskarżeni o spiskowanie przeciwko Republice zgodnie z §§ 1 i 2 ustawy nr 50/23 Dz.²⁸ Biorąc pod uwagę, że rozkaz strzelania zawsze wydawali „Burlaka”, „Brodycz” lub inni dowódcy, można przypuszczać, że większość zwykłych członków UPA nie zostałaby osądzona w myśl powyższych paragrafów. Tym samym większości z nich groziła kara pozbawienia wolności jedynie przez kilka lat czy nawet miesięcy. Przewodniczący komisji dr Hoblík był jednak innego zdania w kwestii kwalifikacji prawnej dokonanych czynów, na podstawie faktu, że OUN/UPA w perspektywie dążyła do przyłączenia Preszowszczyzny do niepodległej Ukrainy, wnioskował, że członkostwo w tych organizacjach automatycznie oznaczało popełnienie innych przestępstw na podstawie ustawy nr 50/23 Dz. (bez dalszej specyfikacji)²⁹.

4. Pogrzeb aspirantów batalionu „Rys” po starciu na Lupčianskej Magurze. Źródło: Muzeum Policie České republiky

O dalszym losie jeńców już jednak definitywnie rozstrzygnięto. W meldunku do Ministerstwa Sprawiedliwości z 3 marca 1948 r. komisja pisała, że:

²⁸ ABS, f. 307, sign. 307-77-7: Soznam členov UPA a nimi spáchaných zločinov.

²⁹ ABS, f. 302, sign. 305-143-1: Akce Banderovců proti ČSR: jejich členství v Civilní síti OUN a UPA se zřetelem na ustanovení zák. na ochr. republiky.

Na terytorium Republiki Czechosłowackiej nie wszyscy banderowcy byli winni w podobny sposób, wielu z nich nie można było w sposób wiarygodny skazać za przestępstwa, ponieważ nie zostali przyłapani na ich popełnianiu. Wielu z nich, gdy nie mogli uciec podczas pościgu, złożyło broń i (...) sami zgłaszali się na posterunek SNB lub do którejś z jednostek wojskowych. Wszyscy banderowcy popełnili jednak przewinienie samą swoją przynależnością i członkostwem w OUN i UPA i są podejrzani o przestępstwo w świetle ustawy o ochronie Republiki.

Ponieważ wielu z nich nie można udowodnić poważnych przestępstw o charakterze kryminalnym, można w takich przypadkach spodziewać się łagodniejszych kar, przy czym powstaje niebezpieczeństwo, że o ile nie byłaby tym osobom poświęcana w więzieniu zwiększona czujność, prawdopodobnie spróbowałyby one przy pierwszej sposobności wiosną lub latem zbiorowej ucieczki. W związku z tym nie sposób nawet myśleć o tym, by można było ich rozmieścić w miejscach pracy, gdyż odbywanie kary wyrządzałyby państwu czechosłowackiemu raczej szkody w gospodarce narodowej [wyróżnienie – autor].

Z tego względu ww. komisja stoi na stanowisku, że tam, gdzie nie byłoby możliwe udowodnienie przestępstw o szczególnym charakterze, postępowanie karne powinno zostać skrócone, a w razie potrzeby nawet wstrzymane na podstawie ustawy o ochronie Republiki tak, aby ich właściwe kary stanowiły aktualne aresztowania.

W ocenie Komisji takie rozwiązanie miałoby tę zaletę, że banderowcy ci mogliby być niezwłocznie przekazani polskim lub sowieckim organom bezpieczeństwa do dalszego postępowania, gdyż ich działalność terrorystyczna, zwłaszcza w państwie polskim, skutkowałą poważnymi przestępstwami zarówno wobec miejscowej ludności i ich mieniu, jak także przeciwko bezpieczeństwu państwa polskiego w ogóle.

Komisja śledcza wyraziła opinię, że skazanie jedynie zgodnie z przepisami ustawy nr 50/23 o ochronie Republiki dałoby banderowcom na terytorium naszego państwa de facto azyl polityczny z możliwością względnie łatwej ucieczki. Przez to uniknęliby jednak zasłużonej kary i w niedalekiej przyszłości pojawiliby się ponownie z bronią w rękę na terytorium państwa czechosłowackiego, aby kontynuować swoją działalność terrorystyczną [wyróżnienie – autor].

Aby społeczeństwo czechosłowackie zostało należycie poinformowane o niebezpieczeństwie banderowskim, które kieruje się przeciwko integralności terytorialnej Czechosłowacji i jej władzy ludowo-demokratycznej, wystarczy, zdaniem komisji śledczej, postawić przed sądem jedynie węższą grupę „Burlaki” i „Brodycza”, która się tutaj dopuściła ewidentnie ciężkich kryminalnych przestępstw, a która by aktualnie mogła być sądzona na podstawie ustawy o ochronie Republiki. W ten sposób społeczeństwo byłoby na bieżąco informowane o wszystkich zjawiskach propagandowych rajdów oddziałów UPA w latach 1945-1946 we wschodniej Słowacji. Opinię tę wyraziła komisja śledcza w porozumieniu z prokuraturami w Koszycach i Bańskiej Bystrzycy i wnosi, aby była przedstawiona odpowiedniemu ministerstwu do rozpatrzenia³⁰.

Oczywiście w opinii urzędników „sprawiedliwy sąd w Czechosłowacji” nie mógł skazywać większości ukraińskich więźniów na „wystarczająco sprawiedliwe kary”, nie miałyby sensu wykorzystać ich w przygotowywanych procesach propagandowych

³⁰ ABS, f. 305, sign. 305-143-8: Příslušníci UPA – soudní řízení.

i dlatego woleli ich deportację do Polski „ludowej” i jej sądownictwo. Takie podejście miałoby sens, gdyby wszyscy sprawcy zbrodni, a nie tylko członkowie UPA, byli sądzeni za swoją działalność w Polsce. A że czyny karalne w sąsiednim kraju popełniły nie tylko oddziały ukraińskie, ale także polskie podziemie, nie mówiąc o siłach zbrojnych miejscowego reżimu komunistycznego, odpowiedzialne urzędy musiały być tego dobrze świadome. Dążenie do tego, aby sprawiedliwości stało się zadość, zostało niejako splamione świadomością, że kary, o których mowa w raporcie komisji, dotyczyły tylko niektórych „sprawców” w duchu hasła „historię piszą zwycięzcy”. Niezależnie od stopnia winy jeńców ukraińskich za przestępstwa przeciwko władzy, mieniu i społeczeństwu było to również złamanie obietnic widniejących na podpisanych przez dowódców armii, ministrów Václava Noska i Ludvíka Svobodu ulotkach wzywających Ukraińców do poddania się z informacją, iż nie będą wydawani polskim organom.

Sąd nad „Burlaką” i „Brodczem” w Czechosłowacji nie doszedł w końcu do skutku. O przyczynach można tylko spekulować. Być może obawiano się, że upowcy mogliby próbować w jeszcze niecałkowicie skomunizowanych sądach bronić swej działalności i według ówczesnej terminologii „pogardliwie wyrażaliby się o ZSRS”. Kolejny problem to wymiar kary, bo poza „Brodczem” trudno było w tych okolicznościach brać pod uwagę jakieś szczególne kary. Upowcy na terenie Czechosłowacji nie popełnili bowiem – wbrew propagandzie reżimowej – ciężkich zbrodni, a jeśli do czegoś podobnego mogło dojść, to w takim rozmiarze i okolicznościach, które nie pozwalały na wymierzenie żadnej „twardszej kary”.

Dokumentacja urzędów czechosłowackich i polskich w sprawie tych ludzi nie jest kompletna, mamy do dyspozycji tylko jej fragmenty. Rokowania na temat przygotowywanej ekstradycji przebiegały na szczeblu ministerstw spraw zagranicznych i poprzez konsultacje pomiędzy resortami obrony, spraw wewnętrznych, sprawiedliwości, a od lutego 1948 r. także na linii organów bezpieczeństwa. Który organ wydał ostateczną decyzję o przekazaniu jeńców do Polski, nie sposób stwierdzić.

Strona polska bardzo interesowała się losami jeńców ukraińskich w Czechosłowacji. Dla polskich organów była to nie tylko sprawa wykorzystania ich w celach wywiadowczych, ale i chęć zemsty. Według danych zebranych przez ukraińskiego historyka z Polski, Eugeniusza Misiłę, strona polska na początku sondowała możliwość wykorzystania jeńców dla pozyskania informacji przez agenta polskiego wywiadu o kryptonimie „Fernando”. Według Misiły był to polski attaché wojskowy w Pradze³¹. Z tego źródła Warszawa otrzymywała niepełne i niedokładne listy jeńców³². Najpóźniej od końca 1947 r. odbywały się negocjacje, podczas których polscy oficerowie starali się najpierw uzyskać dostęp do protokołów przesłuchań wybranych osób, a potem przeszli do kwestii możliwości przesłuchania jeńców przez organy polskie i wreszcie problemu wydania ich Polsce. Żaden z uczestników tych rokowań nie miał

³¹ Pismo dyrektora Departamentu VII MBP gen. bryg. Wacława Komara do wiceministra bezpieczeństwa publicznego gen. bryg. Romana Romkowskiego w związku z groźbą ataku UPA na Ambasadę RP w Pradze, [w:] E. Misiło, *Akcja „Wisła”. Dokumenty i materiały*, Warszawa 2013, s. 915-916, przyp. nr 1.

³² IPN, sygn. BU 0296/27, t. 3: Raport z 5.-9.5.1947.

dokładnej wiedzy o stanie jeńców. W ich przebiegu obie strony wspominały bowiem także o jeńcach, którzy w rzeczywistości dotarli już na Zachód, a szef delegacji czechosłowackiej płk Homolka informował o poszukiwaniu osób, które już były więzione³³. 2 stycznia 1948 r. strona czechosłowacka zgodziła się na piętnastodniowe „wypożyczenie” niektórych osób, którymi interesowały się polskie organy³⁴.

W lutym 1948 r. „Burląka” z kilkoma innymi Ukraińcami uciekł z obozu w Koszycach. Choć po kilku dniach wszyscy wrócili, wydarzenie to w związku z przejęciem pełni władzy w Czechosłowacji przez komunistów wpłynęło na stronę czechosłowacką, aby przyspieszyć rokowania z Polakami. Podczas spotkania 25 lutego 1948 r. w Ostrawie przedstawiciele praskiego MV poinformowali „kolegów” z Polski, że strona czechosłowacka rozważała podczas rozmów przedstawicieli dyplomacji obu państw czasowe „wypożyczenie” kilku jeńców Polsce, i o tym, że urzędy czechosłowackie planują przekazać jej większość zatrzymanych Ukraińców. Poinformowano również Polaków, że poszukiwani przez nich kurierzy „Arkadij” i „Pimsta” już w październiku 1947 r. zostali wydani ZSRS³⁵. 6 marca 1948 r. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie otrzymało niektóre materiały śledcze z Koszyc i listę 136 przetrzymywanych tam osób (także Ukraińców schwytanych na początku 1948 r.). Byli oni podzieleni na grupy: „możliwi do natychmiastowego wydania” (73 osoby) i „przeznaczeni do osądzenia w Czechosłowacji” (63 osoby). Urzędnicy mieli jednak zadeklarować, że będzie możliwe przekazanie Polsce większości Ukraińców poza kilkoma wyznaczonymi do procesu politycznego i do uświadomienia społeczeństwu „banderowskiego zagrożenia dla Czechosłowacji”. Z prawnego punktu widzenia ekstradycja miała być oparta na umowie polsko-czechosłowackiej o ekstradycji przestępców z 1926 r.³⁶ Można przypuszczać, że podobnie postępowano z zatrzymanymi Ukraińcami i później, po 1948 r., jednak dokumentacji na ten temat w archiwach nie udało się odnaleźć.

Ekstradycja została przeprowadzona przez wojsko i organy MV. Ostateczna decyzja z tym związana zapadła między marcem a kwietniem 1948 r. 6 maja przyjechała do Koszyc wspólna komisja polsko-czechosłowacka. 8 maja poinformowano stronę polską, że z listy 139 jeńców i osób podejrzanych o współpracę z UPA na terytorium Czechosłowacji (w tym 3 osoby narodowości słowackiej) będzie przekazanych do Polski 112 osób. Władze czechosłowackie odmówiły przekazania 5 oficerów i funkcjonariuszy („Burląki”, „Brodyca”, „Zenki” i 2 nieznanych), poza tym 2 Ukraińcy musieli pozostać w szpitalach na skutek odniesionych ran, 3 osoby były pochodzenia słowackiego, wobec 2 innych prowadzono jeszcze dochodzenie, wydania 7 osób domagał się ZSRS, 2 wydano Polsce już wcześniej, 3 Ukraińcy uciekli z niewoli,

³³ ABS, f. 307, sign. 307-102-4: Akce proti UPA – hlášení o průběhu 2. schůzky s Poláky. Podczas obrad oficerowie polscy interesowali się kurierami „Pimstą” i „Arkadiją” z sotni „Burląki”, członkinią siatki cywilnej „Ofelią” i lokalnymi prowodnikami „Marem” i „Horyslawem”. Ci dwaj nie byli jednak schwytani przez jednostki czechosłowackie i przedostali się na Zachód.

³⁴ IPN, sygn. BU 0296/27, t. 3: Do dyrektora departamentu III. M.B.P. ppłk. Tataja.

³⁵ ABS, f. 307, sign. 307-102-4: Akce proti UPA – hlášení o průběhu 3. schůzky s Poláky z 27 února 1948.

³⁶ Ibidem, Do dyrektora departamentu III. M.B.P. ppłk. Tataja, list z 6.03.1948.

a w 3 przypadkach miejsce więzienia jeńców było nieznane³⁷. Całą akcję potwierdzała pisemna umowa w następującym brzmieniu:

1. Stwierdza się, że czechosłowackie urzędy bezpieczeństwa mogą natychmiast przekazać polskim urzędowi bezpieczeństwa 112 członków UPA polskiej i ukraińskiej narodowości [sic!].

2. Organy czechosłowackie zorganizują ich eskortę i straż pociągiem na trasie Koszyce–Preszów–Sabinów–Orlov (czechosł. stacja graniczna) – przez czechosłowacko-polską granicę państwową – Muszyna (polska stacja graniczna).

Należy brać pod uwagę 6 zamkniętych wagonów towarowych, w każdym z nich po 20 upowców i 10 strażników.

3. Organy czechosłowackie przekazują z wydanyimi osobami także protokoły śledcze i inne materiały, które mogą być pomocne dla polskich organów bezpieczeństwa w dalszym śledztwie i procesach sądowych.

(...).

6. Ponieważ przygotowania, które czechosłowackie urzędy bezpieczeństwa zakładające natychmiastowe przejście wydanych upowców, już przeprowadziły, należy koniecznie przeprowadzić ekstradycję najpóźniej do 15 maja 1948 r. W opinii czechosłowackich służb bezpieczeństwa taki termin jest konieczny ze względu na zbliżające się wybory w Czechosłowacji, groźbę wyjawienia informacji o transporcie współpracownikom czy nawet bandom UPA, które są obecnie na terytorium Czechosłowacji, w miejscach, przez które transport ma przejechać, groźba ucieczki narastałaby co dzień.

7. Jednocześnie urzędy czechosłowackie mają takie żądania:

(...)

c) aby polskie urzędy umożliwiły urzędnikowi czechosłowackiemu wstęp na terytorium polskie i na jego udział w przesłuchaniach członków UPA, którzy są wydawani, zwłaszcza jeśli chodzi o wykrycie cywilnych współpracowników UPA na państwowym terytorium Czechosłowacji, których to spraw nie udało się dotąd stwierdzić podczas przesłuchań w Czechosłowacji³⁸.

Datę transferu jeńców komisja ustaliła na 14 lub 15 maja 1948 r., bo pierwotnej propozycji – przed odbytymi 9 maja wyborami – nie udało się zrealizować z powodu problemów po stronie polskiej. Cała akcja była zorganizowana pośpiesznie, bo pogłoski o ekstradycjach już się szerzyły między Ukraińcami i strona czechosłowacka obawiała się kolejnych prób ucieczki. Po blamażu z ucieczką „Burlaki” kolejne takie wydarzenia postawiłyby stronę czechosłowacką w bardzo kłopotliwej sytuacji³⁹. W tym czasie we wschodniej Słowacji pojawiły się kolejne grupki UPA, dlatego postanowiono wzmocnić ochronę pociągu oddziałem samochodów pancernych. Także terminu 15 maja nie udało się jednak dotrzymać i akcja została przy protestach stro-

³⁷ ABS, f. 307, sign. 307-111-7: Banderovci – záznam o zájezdu do Košic na polské hranice 6-8 května 1948.

³⁸ ABS, f. 307, sign. 307-111-7: Zápis o ujednání mezi zástupci M. B. P. pod vedením mjr. Kamse na straně jedné a zástupci ministerstva vnitra a pověřenectva vnitra pod vedením dr. Zdeňka Lukeše a mjr. Krampla na straně druhé z 8 května 1948.

³⁹ ABS, f. 307, sign. 307-111-7: Banderovci – záznam o zájezdu do Košic na polské hranice 6-8 května 1948.

ny czechosłowackiej przesunięta na noc z 20 na 21 maja 1948 r. O 4.30 rano 21 maja pociąg z sześcioma wagonami dotarł do stacji granicznej w Muszynie. Było w nich od 112 do 116 jeńców, w tym prawdopodobnie 3 kobiety (na listach są dane tylko 2: Olhay Chanas i Katarzyny Żubryd-Skrekli). Wszystkich przeładowano do polskiego pociągu i w ten sposób skończyła się czechosłowacka epopeja członków-jeńców z UPA⁴⁰. Poza Helmuthem Krause wszyscy byli narodowości ukraińskiej i obywatelami państwa polskiego. Lekarz Krause pochodził z Baesweiler koło Akwizgranu, do UPA wstąpił w 1945 r. po ucieczce z obozu jenieckiego w Polsce. Podany zakres od 112 do 116 osób pochodzi z zachowanych list aresztowanych lub transportowanych, które różnią się między sobą⁴¹. Lista 116 osób została ustalona na podstawie materiałów Instytutu Pamięci Narodowej w Polsce, wszyscy na nią wpisani musieli być wydani Polsce między majem a sierpniem 1948 r.

Jaki był dalszy los tych ludzi w Polsce? Jan Fiala i Tomáš Řepa tak o tym piszą:

Jeńcy byli według umowy transportowani do Polski. Według informacji polskich historyków wojskowości szeregowcy, jeśli nie popełnili wyjątkowych zbrodni, byli przez polskie organy wypuszczani na wolność, reszta była sądzona stosownie do swojej winy⁴².

Do Polski zostało przewiezionych co najmniej 112 aresztowanych w Czechosłowacji banderowców. W przypadkach, gdy szeregowcy członkowie sotni niewątpliwie nie popełnili żadnych zbrodni, byli wypuszczani na wolność, inni zostali przykładnie ukarani⁴³.

Strona polska przygotowywała się do przyjęcia wydanych jej Ukraińców. Już w kwietniu 1948 r. jeńcy zostali podzieleni na trzy kategorie: grupa A (dowódcy i funkcjonariusze siatki cywilnej), grupa B (dowódcy i funkcjonariusze niższej rangi), grupa C (szeregowcy)⁴⁴. Jednocześnie polskie urzędy przygotowywały się zarówno na ich rejestrację, jak i na utworzenie siatki agenturalnej pomiędzy jeńcami w celu dalszego rozpracowywania⁴⁵. Według E. Misiły Ukraińcy zostali przetransportowani do obozu w Jaworznie, gdzie zostali zarejestrowani i „powitani” przez dozorców biciem. Do obozu przyjechał później także oficer armii czechosłowackiej, ale nie został do niego wpuszczony. Strona polska łamała więc umowę⁴⁶. Z Jaworzna jeńcy zostali

⁴⁰ IPN, sygn. BU 0296/27, t. 3: Protokół zdawczo-odbiorczy z 21.05.1948.

⁴¹ Srov. ABS, f. 307, sign. 307-78-5: Seznam příslušníků UPA, kteří byli zajati neb zastřeleni nebo kteří byli předáni Polsku, neb jsou v internačním táboře zajištěni; IPN, sygn. BU 0296/27, t. 3: Wykaz członków UPA, którzy się znajdują w obozie internowanych w Koszycach, Wykaz więźniów kat „U” doprowadzonych w dniu 22.05.1948 r. z Koszyc-Czechy; Soznam príslušníkov UPA na Slovensku; Wykaz członków UPA przekazany przez władze czeskie. Ostatni list jest uszkodzony, część nieczytelna, a części brakuje. Mieści tylko 91 nazwisk. Wymienione kary nie zostały uzupełnione o przypadkowe apelacje lub prawa łaski prezydenta RP.

⁴² J. Fiala, *op. cit.*, s. 218.

⁴³ T. Řepa, *Banderovci v Československu 1945-1947. Vybrané politické a vojenské aspekty*, „Securitas Imperii” 2019, č. 34, nr 1, s. 134.

⁴⁴ IPN, sygn. BU 0296/27, t. 3: Plan przyjęcia od władz CSR aresztowanych członków OUN-UPA z 24.04.1948.

⁴⁵ Ibidem, Plan przedsięwzięć operatywno-śledczych dla rozpracowania przekazanych przez władze CSR członków OUN/UPA z 20.05.1948.

⁴⁶ IPN, sygn. BU 0296/27, t. 3: List do dyrektora departamentu III. MBP ppłk. Tataja z 9.06.1948.

przetransportowani do więzień; większość na ul. Montelupich w Krakowie, a wybrani do Warszawy. Potem trafili do aresztów w Przemyślu i Rzeszowie. Tam większość była osądzona według Kodeksu karnego Wojska Polskiego z 23 września 1944 r., a konkretnie na podstawie ustępu 85 (zbrodnie przeciwko państwu – przestępstwa przeciwko niezależności i terytorialnej integralności państwa, za co groziła kara od 10 lat więzienia do kary śmierci)⁴⁷.

Z dokumentacji wynika, że determinanty motywacji wymiaru kary były zależne od rangi w hierarchii OUN/UPA, przynależności organizacyjnej, czasu służby, czynników subiektywnych sądnego (wykształcenie, wiek itp.). Z zasądzonych wyroków wynika, że najważniejszy był rodzaj oddziału, w którym dana osoba służyła. W przypadku siatki cywilnej wymierzano karę od 12 lat więzienia do dożywocia. Jeśli ktoś służył w mniej „agresywnych” sotniach UPA („Hromenki”, „Brodyca”, „Bira” i innych), sądy skazywały go na podobne kary, choć było kilka przypadków kar śmierci. Jednak w przypadkach innych („Burlaki”, „Chrinia”, „Kalinowicz”) w większości skazywano na dożywocie lub śmierć. Karę śmierci automatycznie orzekano wobec dowódców sotni/plutonu i kierowników siatki cywilnej. Uniewinniono tylko jedną osobę, ale tylko dlatego, że była niepełnoletnia (załącznik nr 2). Informacje podawane przez Fiałę i Řepę należy jednak uznać za mylące. Działalność sądzonych na obszarze Czechosłowacji w większości przypadków nie odgrywała żadnej roli w dalszych procesach sądowych, można uważać, że z podobnych powodów, które doprowadziły do ich wydania Polsce. Co paradoksalne, to fakt, iż niektórzy poddali się w Czechosłowacji dobrowolnie, był później wykorzystywany dla uzasadnienia ich warunkowego zwolnienia w latach 1954-1958.

Ci Ukraińcy, którzy po maju 1948 r. pozostali w aresztach czechosłowackich, należeli albo do wysokich rangą dowódców („Burlaka”, „Brodyca”, „Zenko” itd.), albo nie mogli zostać przetransportowani z powodów zdrowotnych, albo byli podejrzani o popełnienie ciężkich przestępstw na obszarze Czechosłowacji. Żadna z tych osób ostatecznie nie stanęła przed sądem i w przeciągu 1948 r. zostały one również odesłane do Polski⁴⁸. Przyczyny, dla których tak się stało, nie są jasne. W archiwach czechosłowackich nie znaleziono żadnego źródła, które dotyczyłoby tej problematyki. Jest prawdopodobne, że jeńcy ci mieli być wykorzystani w przygotowywanych procesach politycznych po lutym 1948 r., aby ukazać społeczeństwu czechosłowackiemu „zagrożenie”, jakie stanowili „banderowcy”. Władze Komunistycznej Partii Czechosłowacji i Komunistycznej Partii Słowacji były świadome tego, że społeczeństwo miało do UPA stosunek poniekąd ambiwalentny, zwłaszcza na Słowacji. W rękach cywilów znalazła się też większość ulotek propagandowych kierowanych przez władze do „banderowców”, obiecujących im niskie kary, niewydawanie Polakom i szanse na

⁴⁷ Zob. IPN, sygn. Kr 106/81: Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej. Rzeszów, dnia 12 sierpnia 1947 r. Dla tekstu KKWP zob. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r., [on-line:] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19440060027/O/D19440027.pdf>, odczyt: 19 VIII 2021.

⁴⁸ IPN, sygn. Ka 03/1869: Akta śledcze przeciwko członkom UPA Szczygieski, Hrobelski, Bestalowski [ma być: Bachtalowski], Kaszubiński, Rado.

nowe życie w Czechosłowacji. Poza tym wiele osób, także spośród wojska i sił bezpieczeństwa, pomagało w różny sposób przemieszczającym się przez Czechosłowację upowcom⁴⁹. Fakty te „Burlaka” i inni z pewnością wykorzystaliby podczas procesów, korzystając także z możliwości zaprezentowania poglądów sprzecznych z ideologią i codzienną rzeczywistością ZSRS i Polski. Dlatego wygodniejsze dla Pragi było przekazanie tej grupy ludzi Polsce, gdzie większość z nich czekała kara śmierci. Analogicznie postępowano z ujętymi członkami UPA i w kolejnych latach. Bliższej dokumentacji na ten temat jednak brak.

W Czechosłowacji odbyło się kilka procesów sądowych członków OUN/UPA. Udało się wyszukać trzy, ewentualnie cztery przypadki. Pierwszy dotyczył obywatela czechosłowackiego Jána Vardžíka, rzekomo członka SS, w 1943 r. skazanego za mord na żonie na 8 lat więzienia. Drugi raz został skazany na karę 15 lat więzienia za działalność w UPA lub jej wspieranie w 1947 r., ale w materiałach Archiwum Kancelarii Prezydenta Republiki (Archiv Kanceláře prezidenta republiky) znajduje się informacja, że drugi przypadek także dotyczył mordu. W czerwcu 1949 r. został skazany przez sąd państwowy w Bratysławie na karę śmierci za zbrodnię zdrady państwa i szpiegostwo, które miał popełnić w więzieniu w Ilavie, poza innym przygotowywaniem ataku UPA na budynek więzienia. Vardžík został stracony 6 maja 1950 r. W grudniu 1949 r. był także skazany na karę więzienia w wysokości 4 lat za popełnione grabieże i groźby⁵⁰.

Drugi przypadek miał miejsce w 1948 r. Grupę członków cywilnej siatki OUN w Polsce, Ivana Klisza „Bizona”, Pawła Lesniaka „Zirkę”, Mykołę Masłucha „Chmarę” i Vasila Riopkę, schwytano na terenie Moraw. Podczas śledztwa Ukraińcy zeznali, że w lasach w pobliżu Prybiliny zamordowali członka SNB na urlopie Štefana Štepiťu, którego przypadkowo spotkali w lesie i podejrzewali, że jest prowokatorem. Ze śledztwa także wynikało, że Masłuch w innej grupie próbował przejść przez terytorium Czechosłowacji na Zachód w 1947 r., ale po starciu na górze Glean w pobliżu wioski

⁴⁹ Zob. M. Šmigel, *Banderovci...*, s. 99-100; ABS, f. 307, sign. 307-77-5: Protokol sepsaný s Romanem Hrobelským 11 ledna 1948, s. 9-10, f. ZSGŠ, podfond 2. odd. h. š., roč. 1945, č. j. 2406: Banderovské tlupy na Slovensku – prehľad za mesiac september 1945; ibidem, č. j. 2423, roč. 1947/taj., č. j. 15206: Přehled činnosti band UPA v ČSR v době od 10.06. do 13.08.1947, s. 8; f. 302, sign. 302-591-2: Slovenské obyvatelstvo – napomáhání banderovcům, sign. 302-561-1: Skupina „Ocel” – protistátní a rozvratná činnost; VHA, f. MNO 1947, k. 43: Súhrnná zpráva činnosti partyzánských jednotiek z 15 novembra 1947, s. 7; Zpravodajská relace z II. turnusu part. prap. XI – Trenčín; Літопис УПА, т. 13: Перемищина. Перемиський курінь УПА, кн. 1: Денники відділу „Бурлаки” (Володимира Щигельського), „Ударники” 4, 94а, відп. ред. Є. Штендера, співред. П. Потічний, Торонто 1986, s. 104-160; Літопис УПА, т. 29: Іван Гарасимів („Палій”). З юнацьких мрій – у ряди УПА (Спогади ройового УПА), відп. ред. Є. Штендера, співред. П. Потічний, Торонто-Львів 1999, s. 267-274; М. Променко [М. Дуда], *У великому рейді*, Мюнхен 1956, s. 130-160; VHA, f. MNO 1948/velitelství pěchoty, k. 102A: Likvidování civilní sítě UPA.

⁵⁰ Viz Ústav paměti národa Bratislava, f. Správa StB Krajské správy ZNB Banská Bystrica, inventární číslo (inv. č.) V-229 BB: Ján Vardžík a spol., Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dalej: KPR), f. KPR – protokol T (tajné), 1945-1963, k. 78, sign. T 1668/50: Vardžík Jan – trest smrti – milost neudělena.

Malužiná, gdzie zginęli trzej Ukraińcy i członek SNB Jaroslav Salaš, powrócił do Polski⁵¹.

5. Ciało Mateja Štepitý odnalezione w 1949 r. Źródło: ÚPN Bratislava, f. Oblastné veliteľstvo NB Bratislava (R 01), k. 1, inv. č. 6

Sąd państwowy w Bratysławie skazał wszystkie cztery osoby w listopadzie 1948 r. na karę śmierci (zostały stracone 1 lipca 1949 r.)⁵², ale jeszcze przed wykonaniem kary zostały one przetransportowane do Polski i były przesłuchiwane przez UB⁵³. Według informacji w „Rude pravo” z 24 listopada 1948 r. miał to być pierwszy proces „banderowców” w Czechosłowacji⁵⁴.

Trzeci sąd odbył się w 1949 r. i dotyczył Stepana Kalitki „Ostapa”. Z materiałów czechosłowackich nie wynika, której jednostki UPA był on członkiem, wiadomo je-

⁵¹ Zob. ABS, Sbirka starých svazků a dotazníků (S), arch. č. S-1892 Olomouc, Dodatek k protokolu o výpovědi sepsaný s Nikolajem Maszluchem 6. září 1948, s. 2; Klisz Ivan a spol. zo Sanoku, Polsko – lúpežná vražda, s. 9, Muzeum Policie České republiky, sign. VI-D-10: Válečný deník praporu SNB Osy-ka, s. 10/26-11/27.

⁵² ABS, Kartotéka Akce 48, karta č. 2577: Vyhodnocení arch. sv. S-4814 Brno; O. Liška [et al.], *Vykonané tresty smrti. Československo 1918-1989*, Praha 2006.

⁵³ IPN, sygn. 0296/27, t. 3: Raport w sprawie czł. OUN-UPA na terenie C.S.R. z 12.02.1949, List do dyrektora departamentu III. M. B. P. płk. Tataja z 1.02.1949.

⁵⁴ ABS, Sbirka starých svazků a dotazníků (S), arch. č. S-1892 Olomouc: Spravedlivý rozsudek nad banderovci, výstrižek z Rudého práva z 24.11.1948.

6. Ciało Jaroslava Salały. Poległ w starciu z grupą UPA w pobliżu wioski Malużiną.

W tym starciu uczestniczyli także niektórzy członkowie grupy „Bizona”.

Źródło: Muzeum Policie České republiky

dynie, że działał w ugrupowaniu na terenie Włodawy (województwo lubelskie) liczącym około 15 osób najpóźniej od 1946 r. Jednostka miała być kilka razy rozbita przez wojsko polskie. Wiosną 1948 r. grupa Kalitki otrzymała nakaz przejścia na tereny Niemiec. Na Zachód wyruszyło wówczas siedmiu Ukraińców⁵⁵. Zimą 1948 r. spędzili w okolicach Nowej Słupi, udając partyzantów polskich. W kwietniu 1949 r. podzielili się na dwie mniejsze grupki. Do granic Czechosłowacji dotarli w połowie maja i kontynuowali marsz w kierunku Niemiec Wschodnich, rzekomo dlatego, że oczekiwali mniejszego oporu niż w Czechach Zachodnich. 26 maja wieczorem Kalitka z Andrzejem Płasem „Bohdanką” próbowali uzyskać jedzenie u gajowego w dolinie Kokořínský důl. Gajowy przywołał pomoc i w strzelaninie pomiędzy Ukraińcami i grupą cywilów zginął z rąk Kalitki przewodniczący MNV (místní národní výbor – miejscowa rada narodowa) w Kanínie Josef Homola. Kalitka i Płas zostali schwytani 27 maja. Płas umarł z powodu odniesionych ran. Dnia 11 października 1949 r. Kalitka został skazany przez sąd państwowy w Pradze na karę śmierci, co potwierdził

⁵⁵ Kalitka, Andrij Płas „Bohdanko”, pseud. Strela, Vlas, Zenko, Hrab, Boris. Wiosną 1949 r. podzielili się na grupki: Kalitka, Bohdanko, Hrab, Zenko – Strela, Vlas, Boris. ABS, Sbirka Správa vyšetřování StB, vyšetřovací spis arch. č. V-5518 MV: Protokol o výpovědi sepsaný se Štěpánem Kalitkou 29 května 1949.

także sąd najwyższy⁵⁶. Kalitka został stracony 23 września 1950 r. po tym, jak „według sformułowanej prośby i według wszechstronnego obyczaju został wypożyczony organom Polski i ZSRS”⁵⁷. Los reszty grupy jest niejasny.

Kolejna grupka licząca trzech członków (początkowo siedmiu) miała zamordować innego obywatela Czechosłowacji, o nazwisku Mazanec, w Hradištku. Także w tym przypadku jeden Ukraińiec miał zostać zabity, a drugi złapany i ostatecznie skazany na karę śmierci⁵⁸. Jednak na ten temat materiałów brak.

W wykazach wykonanych egzekucji w Czechosłowacji nie udało się odnaleźć innych tego typu przypadków. Trzeba dodać, że w przypadkach Kalitki i grupy „Bizona” sądy czechosłowackie i tak skazałyby przestępcę na karę śmierci, nawet gdyby skazani nie byli członkami OUN/UPA, bo „tradycyjnie” morderstwa policjantów i przedstawicieli władzy państwowej automatycznie podlegały takiej karze.

7. Członkowie grupy „Bizona”. Podpis: „Członkowie tzw. bandy Bizona. Wraz ze swoim dowódcą zostali skazani przez państwowy sąd w Bratisławie na karę śmierci”.

Žródlo: Muzeum Policie České republiky

⁵⁶ ABS, Sbíрка Správa vyšetřování StB, vyšetřovací spis arch. č. V-5518 MV: Trestní oznámení na Štefana Kalitku z 16 června 1949; Protokol o výpovědi sepsaný se Štěpánem Kalitkou z 29 května 1949; Rozsudek Státního soudu v Praze z 11 října 1949; Žádost o „propůjčení Štěpána Kalitky k výslechu” z 16 května 1950; Průchod banderovských tlup z Polska přes Ostravu do NDR.

⁵⁷ Ibidem: Žádost o „propůjčení Štěpána Kalitky k výslechu” z 16 května 1950; tam též: Štěpán Kalitka pseudo Ostap – banderovec – jeho propůjčení sovětským bezpečnostním úřadům. O. Liška [et al.], *op. cit.*

⁵⁸ ABS, Sbíрка Správa vyšetřování StB, vyšetřovací spis arch. č. V-5518 MV: Průchod banderovských tlup z Polska přes Ostravu do NDR.

Do Polski były przekazywane nie tylko osoby bezpośrednio związane z OUN(b)/UPA. Przykładem może być los Olgi Onyszkewycz, siostry dowódcy UPA na terenie powojennej Polski, Myrośława Onyszkewycza, która zamieszkiwała u krewnych w Pradze. Dnia 3 czerwca 1948 r. na żądanie strony polskiej została aresztowana przez Urząd Bezpieczeństwa (StB – Státní bezpečnost) i przekazana do Polski, gdzie skazano ją na 10 lat więzienia, *de facto* za wymienienie się z bratem kilkoma listami, w których prosił on o opiekę nad jego żoną i dzieckiem⁵⁹. Sprawa miała również swój epilog w Czechosłowacji, gdyż jej krewna w Pradze, Paranka (Paraskewa), była żoną sekretarza Zgromadzenia Narodowego Czechosłowacji Josefa Madara i cała afera doprowadziła do jego odwołania i wszczęcia dochodzenia⁶⁰.

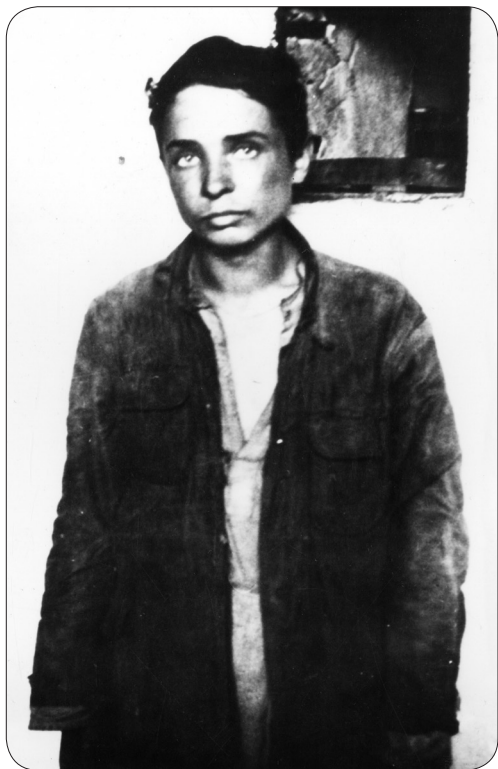
Ostatni, najbardziej wyjątkowy przypadek ekstradycji miał miejsce w 1959 r. Polskie organy po 1947 r. kontynuowały poszukiwania niedobitków podziemia ukraińskiego. Między innymi poszukiwały Jana (Iwana) Szpontaka „Zalizniaka”, byłego dowódcy odcinka taktycznego UPA „Bastion” i kurenia „Mesnyky”. Szpontak, obywatel czechosłowacki, został wydany Polsce w 1959 r. i skazany na karę śmierci, zamienioną na dożywotnie więzienie. Wyszedł na wolność w 1981 r. i powrócił do Czechosłowacji, gdzie zmarł w 1989 r. Jego sprawa jest o tyle interesująca, że nie jest jasne, jak został wykryty⁶¹.

Urzędy czechosłowackie nie ograniczały się tylko do dochodzeń przeciwko schwytanym na terytorium Republiki „banderowcom”, ale i podejmowały kroki wobec tych, którzy już dotarli do Niemiec lub Austrii. Chodziło o podjęcie procedury ekstradycyjnej wobec dowódców i osób, którym przypisywano winę za ciężkie zbrodnie, zwłaszcza zabicie obywateli czechosłowackich.

⁵⁹ I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona”, geneza, przebieg, skutki operacji MBP o kryptonimie „C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950-1954)*, Warszawa 2014, s. 73; IPN, sygn. BU 1063/35: Výslechové protokoly Olgy Onyszkewycz, Akt oskarżenia, wyrok w im. Rzeczypospolitej.

⁶⁰ IPN, sygn. BU 0296/27, t. 3: Do dyrektora departamentu III MPB pplk. Tataja, listy z 5. a 9.06.1948.

⁶¹ Jan Szpontak „Zalizniak” (12.08.1919-14.04.1989) pochodził z mieszanej i lewicowej rodziny słowacko-rusińskiego pochodzenia. Rodzina pierwotnie mieszkała w Wołkowii w pobliżu Użhorodu, później przyjechała do Wielkich Kapuszan (Veľké Kapušany) w pobliżu Koszyc. Szpontak do 1939 r. był zatrudniony jako nauczyciel na Rusi Zakarpackiej. Na początku 1939 r. wstąpił do Siczy Karpackiej. Po likwidacji Ukrainy Zakarpackiej przez Węgry wyjechał na Słowację, a stamtąd do Niemiec. W 1941 r. wstąpił do ukraińskiej policji pomocniczej we Wschodniej Galicji. W 1944 r. zdezerterował do UPA. Najpierw dowodził sotnią, później kureniem, a od marca 1945 r. odcinkiem taktycznym „Bastion”. Był odpowiedzialny za szereg mordów na polskiej ludności. Jego jednostki walczyły z siłami sowieckimi oraz polskimi: zarówno „ludowymi”, jak i podziemiem antykomunistycznym. Podczas akcji „Wisła” Szpontak jednostki zdemobilizował i na początku 1948 r. planował wyemigrować na Zachód. Podczas przemarszu przez Słowację otrzymał wiadomość, iż jego rodzina nadal mieszka w Kapuszanach. Zdecydował się tam powrócić i zalegalizować się. Z początku został zatrudniony w Pilźnie, później z powodu złego stanu zdrowia pracował jako urzędnik w Kapuszanach. Kilka razy został odznaczony za „budowanie socjalizmu”. W 1958 r. został wykryty i jako obywatel Czechosłowacji ekstradowany do Polski. Sąd polski skazał go na karę śmierci zamienioną na dożywocie. W 1981 r. został zwolniony, powrócił do Czechosłowacji, gdzie w 1989 r. zmarł. Zob. IPN, sygn. Rz 052/377, t. 1-t. 3: Akta śledztwa przeciw Szpontakowi Janowi. Kwestią otwartą pozostaje, jak został wykryty. Zob. ibidem; M. Zajączkowski, *Sprawa agenturalno-śledcza kryptonim „Zabiła”*. Kulisy procesu Jana Szpontaka „Zalizniaka”, [w:] *Służby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców*, red. G. Motyka, Warszawa 2005, s. 119-205, *Monografie – Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, t. 18.

8. „Banderowski morderca”. Prawdopodobnie najmłodszy Ukraińiec schwytany na terenie Czechosłowacji. Źródło: Muzeum Policie České republiky

Z sotni „Hromenki” komisja żądała ekstradycji wszystkich członków, bo nie było wiadomo, kto zastrzelił Františka Dvořáka⁶². Z sotni „Burlaki” poszukiwana była grupa intendenta Burkunia i wszyscy, którzy walczyli na Ľupčianskiej Magurze. Z sotni „Brodycza” chodziło ostatecznie o grupy dowódców Dorosza, „Korpa” (los nieznany, w czerwcu 1947 r. zdezerutował z sotni na Słowacji) i „Palija”. Komisja słusznie podejrzewała ich o zabicie jednego i ciężkie zranienie drugiego członka SNB w strzelaninie na Białym Krzyżu, niedaleko granicy morawsko-słowacko-polskiej we wrześniu 1947 r., ale także o zamordowanie schwytanych członków Straży Finansowej w czerwcu 1947 r. Jednak „Korp” i „Palij” nie brali w tym udziału.

Chociaż władze czechosłowackie wiedziały, że partyzanci kierowali się i dochodzili do amerykańskich stref okupacyjnych w Niemczech i Austrii, interwencje w sprawach ekstradycji kierowane były tylko do organów austriackich i sowieckich⁶³. Czy po lutym 1948 r. nowe władze czechosłowackie

podejmowały interwencje w urzędach amerykańskich, z powodu braku odpowiednich źródeł trudno stwierdzić⁶⁴. Jak wynika z poniższych załączników, w Polsce upowców czekało co najmniej sześć lat więzienia lub kara śmierci. Ale fakt, że do 1958 r. wszyscy uwięzieni zostali zwolnieni na podstawie amnestii, pozwala przypuszczać, że nie mogło chodzić o osoby niebezpieczne dla otoczenia. Większość z nich w okresie mobilizacji do UPA nie przekraczała 25. roku życia lub nie miała 20, a nawet 18 lat. W większości chodziło o chłopów, często analfabetów z zerową orientacją polityczną. Dziesiątki z nich znalazło się w szeregach UPA po powrocie z robót przymusowych

⁶² ABS, f. 302, sign. 302-142-4, digitalizovaný materiál, list 2, scan č. 0018.

⁶³ ABS, f. 305, sign. 305-144-8, digitalizovaný materiál, scan 0104: Členové banderovských tlup v Rakousku – žádost o vydání k trestnímu stíhání, f. 307, sign. 307-99-5: Povereníctvo spravodlivosti Zemskej úradovni štátnej bezpečnosti. Kilku upowców udało się schwycić Sowietom i austriackim strażom, lecz byli to jedynie szeregowi żołnierze.

⁶⁴ Autor artykułu kierował pisma w tej sprawie do ABS, Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR i VHA. Wszystkie kończyły się negatywnymi odpowiedziami. Ostatnią możliwością poszukiwań są fondy Slovenských Povereníctv i amerykańskich okupacyjnych lub dyplomatycznych urzędów w Niemczech.

w Niemczech. Wielu z nich zobaczyło wówczas, że ich wieś zniszczyła ta czy inna formacja wojskowa (niemiecka, sowiecka, polska lub ukraińska), ich rodziny uciekły, zostały deportowane czy wymordowane. Z zachowanych protokołów przesłuchań wynika, że co najmniej sześciu jeńców walczyło wcześniej w szeregach Armii Czerwonej, w tym także na terytorium Czechosłowacji, dalszych sześciu we wrześniu 1939 r. służyło w wojsku polskim, a czterej służyli w SS „Galizien”⁶⁵.

Los tych jeńców jest przykładem, w jaki sposób wydarzenia dziejowe oraz rządzące reżimy mogą wpływać na ludzkie losy. Daje świadectwo o tym, jak młodzi ludzie wyrwani ze swojego wiejskiego środowiska, czy to z żądzy zemsty, czy z patriotyzmu lub z przymusu, kierowali broń przeciwko wrogowi i walczyli za idee i wartości, które często ledwo rozumieli, metodami, które z trudem mogli zaakceptować, i w sytuacjach, w których nie mieli szans na wygraną. Jak stwierdzono wyżej, o stopniu winy i sprawiedliwej karze w tych przypadkach można by długo dyskutować. Faktem jest, że jeńcy wydani przez Czechosłowację Polakom w niejednym przypadku dopuścili się w Polsce czynów przeciwko powszechnemu prawodawstwu we wszystkich państwach, włącznie z mordami i inną przemocą. Jednak w przypadku Czechosłowacji były to sytuacje wyjątkowe, co ostatecznie potwierdziła także komisja śledcza. W przypadku powojennej Polski nie byli oni jedynymi sprawcami przemocy, nie byli najbardziej aktywni, a ich motywacje często opierały się na ideach podobnych do polskiego antykomunistycznego ruchu oporu. Tego samego nie można powiedzieć o drugiej stronie, tj. sowieckim i polskim reżimie komunistycznym oraz ich siłach zbrojnych, których zbrodnie w większości pozostały bezkarne. Niniejszy ustęp nie jest próbą zmazania winy za zbrodnie popełnione przez członków UPA, a ma na celu jedynie umieszczenie ich w kontekście działań innych sił, z którymi UPA się stykała i którym ostatecznie uległa.

Załącznik nr 1. Lista osób przekazanych Polsce, okres styczeń–sierpień 1947 r.

Imię	Oddział	Kara	Uwagi
01. Stefan Hamerski	„Chrin”	Nie odnaleziono	
02. Włodzimierz Mucha	„Bir”	15 lat więzienia	Zwolniony 1954
03. Jan Huseczko	„Hromenko”	15 lat więzienia	Zwolniony 1954
04. Jan Pelczarski (Peczarski)	„Hromenko”	10 lat więzienia	Zwolniony 1954
05. Nikołaj Mnich	„Hromenko”	Śmierć	
06. Myrosław Soriwka	„Hromenko”	Śmierć	
07. Stefan Hluczek	„Hromenko”	10 lat więzienia	Zwolniony 1954

⁶⁵ M. Šmigeľ, *Litopys UPA č. 53. UPA vo svetle slovenských a českých dokumentov (1945-1948)*, Toronto–Lwów 2017, s. 777-863: *Výslechové protokoly*.

08. Paweł Buczkowski	„Hromenko”	Śmierć	Nieodnaleziony w materiałach czechosłowackich
09. Włodzimierz Sosnowski	„Hromenko”	Śmierć	
10. Andrzej Rudawski	„Hromenko”	Śmierć	
11. Antoni Dobrański	„Stiach”	Śmierć	
12. Andrzej Pudlik	„Hromenko”	Śmierć	
13. Julian Kril	„Hromenko”	Dożywocie	Zwolniony 1956
14. Nikolaj Kuzemczak	„Chrin”	Śmierć	
15. Stefania Leżyńska	Sieć cywilna	Niesądzona	Przewerbowana przez UB i StB i wykorzystana do likwidacji greckokatolickiej Cerkwi w ČSR
16. Lubomira Leżyńska	Sieć cywilna	Niesądzona	Dtto
17. Nikolaj Sliwkanicz	„Chrin”	10 lat więzienia	Zwolniony 1954
18. Michał Lewiciki	„Burłaka”	Śmierć	Według protokołu z zeznań żołnierza armii polskiej we wrześniu 1939 r. ⁶⁶
19. Stefan Kibala	„Hromenko”	Śmierć	
20. Lubomir Tucki	„Hromenko”	Śmierć	
21. Włodzimierz Burda	„Hromenko”	Śmierć	
22. Stefan Kiń	„Chrin”	Dożywocie	Zwolniony do 1958
23. Marko Fesowicz	„Brodyecz”	Dożywocie	Zwolniony 1956
24. Wasyl Szewczuk	„Hromenko” – „Bajda”	Śmierć	Książd kurenia „Bajda”
25. Wasyl Wołownik	„Hromenko”	15 lat więzienia	Zmarł w więzieniu 1952

⁶⁶ *Ibidem*, s. 586-589: *Protokol o výpovedi spísaný s Mychajlem Levyc’kym 27.06.1947.*

26. Myron Choma	„Hromenko”	Dożywocie	Zwolniony 1956
27. Jan Dudycz	„Hromenko”	Śmierć	
28. Michał Karasewicz	„Hromenko”	Śmierć	
29. Wasyl Brewka	„Hromenko”	Śmierć	Analfabela
30. Stefan Kuchar	„Hromenko”	Śmierć	
31. Bogdan Iwaniczin	„Stach”	Śmierć	
32. Wasyl Krawecki	„Hromenko”	Śmierć – zmieniona na 15 lat więzienia	Ur. 1929 (niepełnoletni), zwolniony 1956
33. Stefan Janysziak	„Brodyecz”	15 lat więzienia	Zwolniony 1954, żołnierz Armii Czerwonej, rzekomo odznaczony za wyzwolenie Ostrawy ⁶⁷
34. Ilko Hryckowian	„Burlaka”	Śmierć	
35. Nikolaj Sus	„Burlaka”	Śmierć	
36. Nikolaj Stecko	„Burlaka”	Śmierć	
37. Jozef Chowaniec	„Burlaka”	Śmierć	
38. Franciszek Olear	„Burlaka”	Śmierć	
39. Łukasz Olear	„Burlaka”	10 lat więzienia	Zwolniony 1954, prawdopodobnie ojciec Franciszka Oleara
40. Michał Petryszyn	„Burlaka”	Śmierć	
41. Jozef Pupko	„Burlaka”	15 lat więzienia	Zwolniony 1955
42. Stefan Senkiw	„Burlaka”	Śmierć	
43. Michał Poliwka	„Burlaka” (?)	Śmierć	
44. Jarosław Tyciak	„Hromenko”	Śmierć	W materiałach czech. „Tecziaký”

Ogółem:

- 10 kar więzienia 10-15 lat (w jednym przypadku z zamiany kary śmierci),
- 4 kary dożywocia,

⁶⁷ Ibidem, s. 784-787: Protokol o výpovedi spísaný se Stefanem Janyšiakem.

- 28-1, w sumie 27 kar śmierci (1 zamieniono na karę więzienia). W dostępnym materiale nie można było stwierdzić, ile kar śmierci wykonano,
- 2 osoby nie stanęły przed sądem,
- 1 z nieznaną karą.

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, oddział w Rzeszowie, Dokumentacja członków UPA wydanych z ČSR do Polski; E. Miśło, *op. cit.*, s. 1094-1096. Tabela podaje dane osobowe według wersji polskiej.

Załącznik nr 2. Tablica kar 112 (116) osób wydanych Polsce w maju 1948 r. i kolejnych odszukanych osób

Imię	Oddział	Kara	Uwagi
001. Włodzimierz Kucyk	„Hromenko”	16 lat więzienia	Zwolniony 1954
002. Włodzimierz Swistowicz	„Hromenko”	Śmierć	
003. Bogdan Dobrowski	„Hromenko”	Dożywocie, po apelacji prokuratora śmierć	
004. Józef Dymitr (Dmytriw)	„Hromenko”	Dożywocie	
005. Emil Cyłupa	„Hromenko”	Dożywocie	Zwolniony 1956, później współpracownik UB w Gdańsku. W latach 80. wyemigrował do USA
006. Wasyl Tchórz	„Hromenko”	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958
007. Władysław Łazor / Nikołaj Brewka	„Hromenko”	Śmierć	Jedno imię fałszywe
008. Dymitr Klacziwy (Klaczanij)	„Hromenko”	Dożywocie	Zwolniony 1956
009. Stanisław Bluj	„Hromenko”	15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956
010. Józef Czarnik	„Hromenko”	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958
011. Michał Warchoła	„Hromenko”	Dożywocie	Zwolniony 1956

012. Mirosław Scibiwołk (?)	„Hromenko”	15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956
013. Michał Hrycko	„Hromenko”	Śmierć, prawem łaski prezydenta RP dożywocie	Zwolniony 1956
014. Włodzimierz Wojtowicz	„Hromenko”	Śmierć, prawem łaski prezydenta RP dożywocie	Zwolniony 1956, po 1958 mieszkał w ZSRS. Znalezione tylko w materiałach E. Misiły
015. Włodzimierz Rewakowicz	„Kalinowicz”	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958
016. Grzegorz Świstowicz	„Kalinowicz”	Śmierć	
017. Nikołaj Szostak	„Kalinowicz”	Śmierć	Intendent sotni
018. Jan Pyrcz	„Kalinowicz” / „Tucza”	Śmierć	
019. Hryhorij Mazur	„Kalinowicz”	Śmierć	Dowódca sotni
020. Włodzimierz Pirog (Pyrich)	„Stiach”	Dożywocie	Zwolniony do 1956, w latach 60. żądał zgody na wyjazd do USA
021. Teodor Jawiłek / Bojko	„Stiach”	Dożywocie	Zwolniony 1956
022. Józef Gerent	„Stiach”	Śmierć	Według protokołu służył w Armii Czerwonej ⁶⁸
023. Milan Demun (Demon)	„Stiach”	Dożywocie	Zwolniony 1956
024. Wasyl Kucyj	„Karmeluk”	Dożywocie	Zwolniony 1954
025. Antoni Kocan	„Chrin”	Dożywocie	Zwolniony 1956
026. Adam Bochniak	„Chrin”	Śmierć	
027. Andrzej Hula	„Bryl”	Dożywocie	Zwolniony 1955
028. Jurko Rab	„Bryl”	Dożywocie	Zwolniony 1955, według protokołu w latach 1944-1945 służył w Armii Czerwonej ⁶⁹

⁶⁸ Ibidem, s. 999-1001: *Protokol o výpovědi sepsaný s Josyfem Gerentem 20.10.1947.*

⁶⁹ Ibidem, s. 946-947: *Protokol o výpovědi spísaný s Jurijom Rabom 30.08.1947.*

029. Piotr Moroz (Monez)	„Bryl”	Dożywocie	Zmarł w więzieniu 1951
030. Michał Bosak	„Bryl”	Dożywocie	Zwolniony 1954
031. Oleksa Karpiak	„Brodycz”	15 lat więzienia	Zwolniony 1956, służył w dywizji SS „Galizien” ⁷⁰
032. Piotr Moszczyc	„Brodycz”	15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1954
033. Michał Steranka (Styranka)	„Brodycz”	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958
034. Iwan Boiwka	„Brodycz”	15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956
035. Jan Maruszczak	„Brodycz”	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958
036. Piotr Torhan	„Brodycz”	15 lat więzienia	Zwolniony 1954
037. Jan Moszczyc	„Brodycz”	15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956
038. Wiktor Turko	„Brodycz”	12 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956
039. Józef Filip	„Brodycz”	15 lat więzienia	Zwolniony 1954
040. Michajło Stolica	„Brodycz”	Dożywocie	Zwolniony 1956
041. Michał Janko	„Brodycz”	Dożywocie	Zwolniony 1956
042. Dmytro Komarnicki	„Brodycz”	15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956
043. Teodor Lazar	„Brodycz”	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958
044. Antoni Filewicz	„Brodycz”	Śmierć	
045. Stefan Sywyj	„Brodycz”	15 lat więzienia	Zwolniony 1958
046. Nikolaj Kurdeban	„Brodycz”	15 lat więzienia	Zwolniony 1956
047. Stefan Jawornicki	„Brodycz”	15 lat więzienia	Zwolniony 1954
048. Dymitr Litwiniec / Włodzimierz Kowalczuk	„Brodycz”	Śmierć	Jedno nazwisko fałszywe
049. Piotr Riopka	„Brodycz”	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958

⁷⁰ *Ibidem*, s. 817-818: *Protokol o výpovedi spísaný s Olexou Karpiakom 14.10.1947.*

050. Michał Procia (Procio)	„Brodyecz”	10 lat więzienia	Zwolniony 1956
051. Iwan Soroka	„Brodyecz”	10 lat więzienia	Zwolniony 1956
052. Michał Niemec (Nimec)	„Brodyecz”	Śmierć	
053. Jan Stanisławski	„Brodyecz”	Śmierć	
054. Michał Hryckowian	„Brodyecz”	Zwolniony	Ur. 1933, jako niepełnoletni niesądzony
055. Stefan Michniewicz	„Brodyecz”	15 lat więzienia	Zwolniony 1954, nieznaleziony w czech. materiałach
056. Emil Nowak	„Burlaka”	Śmierć, po apelacji dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958
057. Michał Siklicki	„Burlaka”	Śmierć	
058. Józef Boczkowski	„Burlaka”	Śmierć	Według protokołu służył w Armii Czerwonej, odznaczony za odwagę ⁷¹
059. Włodzimierz Masłuch	„Burlaka”	Śmierć, po apelacji dożywocie	Zwolniony do 1958
060. Włodzimierz Suchyj	„Burlaka”	Śmierć, prawem łaski prezydenta RP 15 lat więzienia	Zwolniony 1955
061. Józef Minda	„Burlaka”	Dożywocie	Zwolniony 1956
062. Antoni Hnatyk (Hnatek)	„Burlaka”	Śmierć	
063. Wasyl Zajac	„Burlaka”	Śmierć	
064. Marian Wujczyk	Burlaka	Śmierć	
065. Stefan Misieczko	„Burlaka”	Śmierć	Według protokołu służył w polskiej armii ⁷²
066. Jan Klimeczko	„Burlaka”	Śmierć	
067. Teodor Petrica	„Burlaka”	Śmierć	Według protokołu służył w polskiej armii ⁷³

⁷¹ *Ibidem*, s. 695-697: Protokół o výpovedi spisany s Josypem Bočkovs'kym 20.09.1947.

⁷² *Ibidem*, s. 680: Protokół o výpovedi spisany se Stefanem Misečkem 21.01.1948.

⁷³ *Ibidem*, s. 622: Protokół o výpovedi spisany s Teodorem Petrycou 26.08.1947.

068. Eugeniusz Kowalczyk	„Burlaka”	Śmierć	
069. Jan Sorokowski	„Burlaka”	Śmierć	
070. Stefan Fesanicz	„Burlaka”	Dożywocie	Zwolniony 1956
071. Iwan Lyko	„Burlaka”	Dożywocie	Zwolniony 1956
072. Michał Horon	„Burlaka”	Śmierć	
073. Józef Hałabud	„Burlaka”	Śmierć, po apelacji dożywocie	Zwolniony do 1958
074. Włodzimierz Duchniak	„Burlaka”	Śmierć	
075. Andrzej Kaszycki (Koszyczki)	„Burlaka”	Śmierć	
076. Władysław Kmet	„Burlaka”	Dożywocie	Zwolniony 1956
077. Konstanty Szałapaj	„Burlaka”	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1956, nieznaleziony w czech. materiałach
078. Jan Psztyr	„Burlaka”	Śmierć	Według protokołu służył we wrześniu 1939 r. w polskiej armii ⁷⁴
079. Włodzimierz Andruszczko	„Burlaka”	Dożywocie	Zwolniony 1955, później współpracownik UB
080. Nikolaj Lysko	„Burlaka”	Śmierć	Według protokołu służył w latach 1944-1945 w Armii Czerwonej. Odznaczony za wyzwolenie Pragi ⁷⁵
081. Stefan Kuczmiak (Kuczniak)	„Burlaka”	Śmierć	
082. Lubomir Czorniak	„Burlaka”	Śmierć	
083. Michał Krucz	„Burlaka”	Śmierć	

⁷⁴ *Ibidem*, s. 615-616: *Protokol o výpovedi spísaný s Ivanem Pštyrem 26.08.1947.*

⁷⁵ *Ibidem*, s. 630: *Protokol o výpovedi spísaný s Mykolou Liskem 26.08.1947.*

084. Jan Michaczewicz	„Burlaka”	Śmierć	
085. Grzegorz Kuźma (Kuczma)	„Burlaka”	Dożywocie	Zwolniony 1955
086. Orest Jarosz	„Burlaka”	Śmierć	
087. Olga Chanas	„Burlaka” / siatka cywilna	15 lat więzienia	Zwolniona 1955, zmarła w 1991 r. w Zielonej Górze
088. Helmuth Krause	„Burlaka”	13 lat więzienia	Lekarz pochodzenia niemieckiego, zwolniony 1955, prawdopodobnie wyjechał do Niemiec Zachodnich
089. Piotr Gołąbasz	„Burlaka”	Dożywocie	Zwolniony 1958, współpracownik UB, brakuje w czech. materiałach
090. Stefan Macurak	„Burlaka”	Dożywocie, po apelacji prokuratora śmierć, prawem łaski prezydenta RP dożywocie	Zwolniony 1956. Według protokołu służył w dywizji SS „Galizien” ⁷⁶
091. Michał Lewkowicz	„Burlaka”	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958
092. Michał Lucziw	„Burlaka”	Dożywocie, po apelacji prokuratora śmierć, prawem łaski prezydenta RP dożywocie	Zwolniony 1956
093. Jan Nemyj (Niemyj)	„Burlaka”	Dożywocie, po apelacji prokuratora śmierć, prawem łaski prezydenta RP dożywocie	Zwolniony 1956
094. Włodzimierz Soroczak	„Burlaka”	Niesądzony	Zmarł 18.07.1947, rzekomo na tyfus
095. Peter Kostek	„Burlaka”	Nieustalony	Tylko w czech. materiałach

⁷⁶ *Ibidem*, s. 705-706: *Protokol o výpovedi spísaný se Stefanom Macurakom 170.9.1947.*

096. Michał Kuczer	Wg materiałów czech. „Jar”, wg pol. „Hruszyna”	15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956
097. Myrosław Balik	„Bir” / siatka cywilna	15 lat więzienia	Zwolniony 1955
098. Wasyl Huda	„Bir” / siatka cywilna	15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956
099. Stefan Kabłosz	„Bir” / siatka cywilna	15 lat więzienia	Zwolniony 1954
100. Stanisław Hrabyk	Siatka cywilna	Dożywocie	Zwolniony 1955
101. Michał Fedczak (Fetrczek)	Siatka cywilna	Dożywocie	Zwolniony 1955, według protokołu służył we wrześniu 1939 r. w polskiej armii ⁷⁷
102. Wasyl ???	Siatka cywilna	15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956, nazwisko nieczytelne
103. Dymitr Hołosz	Siatka cywilna	15 lat więzienia	Zwolniony 1954
104. Józef Seneczko	Siatka cywilna	12 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956
105. Włodzimierz Bodnar	Siatka cywilna, wg materiałów czech. „Chrin”	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958, służył w dywizji SS „Galizien” ⁷⁸
106. Jerzy Mazur	Siatka cywilna / „Burlaka”	Dożywocie	Zwolniony 1956
107. Nikolaj Terefenko	Siatka cywilna	15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956
108. Wasyl Tomkiw	Siatka cywilna / „Bir”	15 lat więzienia	Zmarł w więzieniu na raka 1949
109. Katarzyna Skrekla (Żubryd)	Siatka cywilna	10 lat więzienia	Zwolniona 1952
110. Wasyl Kostrubij	Siatka cywilna	Niesądzony	Wydany do ZSRS
111. Włodzimierz Michenko/ Władysław Knysz	Siatka cywilna	Dożywocie	Prawdopodobnie zwolniony do 1958
112. Emilian Sokolicz	Siatka cywilna	Śmierć, po apelacji 15 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956

⁷⁷ *Ibidem*, s. 1006-1008: *Protokol o výpovedi spísaný s Mychajlom Fedčakom 18.09.1947.*

⁷⁸ *Ibidem*, s. 932-933: *Protokol o výpovedi spísaný s Volodymyrom Bodnarom 25.08.1947.*

113. Myrosław Bunio	Siatka cywilna	Nie znaleziono	Zmarł w więzieniu?
114. Leon Knysz / Myrosław Bunio	Siatka cywilna	12 lat więzienia	Prawdopodobnie zwolniony do 1956. Możliwe, iż jedno nazwisko fałszywe
115. Teodozi Bojko	„Chmara” (struktura w ZSRS)	Niesądzony	Wydany do ZSRS
116. Michał Chociński / Wasyl Mycio	„Bir”	Nie znaleziono	Błąd w ewidencji lub fałszywe nazwisko

Ogółem:

- 30+1, w sumie 31 kar więzienia 10-16 lat (1 kara śmierci po ułaskawieniu zamieniona na 15 lat),
- 31-1+3+5, w sumie 38 kar dożywocia (1 kara dożywocia, po apelacji prokuratora zamieniona na karę śmierci, 3 kary śmierci po apelacji zamienione na dożywocie, 5 ułaskawień), liczba wykonanych kar nieznana,
- 42+1-4-6, w sumie 33 kary śmierci (1 kara śmierci po apelacji prokuratora, 4 kary śmierci po apelacji zamienione na karę więzienia, 6 ułaskawień), liczba wykonanych kar nieznana,
- 3 osoby nie stanęły przed sądem (2 wydane ZSRS, 1 zmarła),
- 2 osoby – wyrok nieznanym,
- 1 osoba małoletnia zwolniona.

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, oddział w Rzeszowie, Dokumentacja członków UPA wydanych z ČSR do Polski. Tabela podaje dane osobowe według wersji polskiej.

Uwaga: Teczki archiwalne osób skazanych na karę więzienia nie zawsze zawierają datę otrzymania amnestii lub zwolnienia. W takich przypadkach podano prawdopodobny rok zwolnienia, ustalony na podstawie jednostki, wieku i rangi w szeregach OUN/UPA. Ostatnie amnestie lub zwolnienia miały miejsce w 1958 r. Jest prawdopodobne, że do tego czasu zostali zwolnieni wszyscy jeńcy OUN/UPA schwytani na terenie Czechosłowacji w 1947 r.

Z osób wydanych Polsce po maju 1948 r. udało się znaleźć informacje o Julianie Radiowie „Bajdaku” (członku żandarmerii polowej sotni „Burlaki”), Włodzimierzu Szczygielskim „Burlace”, Lubomirze Bachtałowskim „Zenku” (siatka cywilna z sotnią „Burlaki”), Bohdanie Kaszubińskim „Nestorze” (siatka cywilna z sotnią „Burlaki”), Andrzejowi Kołodce „Ostry” (sotnie „Kryłacza”/„Burlaki”) i Romanie Hrobelskim „Brodcy”. Wszyscy zostali skazani na karę śmierci i straceni do 1949 r.⁷⁹

⁷⁹ E. Misiło, *op. cit.*, s. 1094-1096.

W ten sposób liczba potwierdzonych kar śmierci bez gwarancji ich wykonania osiągnęła 66 ze 166 osób (44+116+6). Liczby te nie obejmują osób związanych z podziemiem ukraińskim w Polsce, które były wydane Polsce przez Czechosłowację w latach 1945-1946, w części w 1947 r., i tych, które były internowane po maju 1948 r. Części osób nie znaleziono ani w rejestrach czechosłowackich, ani w polskich. Ogółem można stwierdzić, że w latach 1945-1948 Czechosłowacja wydała Polsce i ZSRS nie mniej niż 300 i nie więcej niż 400 osób związanych z podziemiem ukraińskim.

Bibliografia

Žródła archiwalne:

Archiv bezpečnostních složek v Praze:

fond 302,

- sign. 302-144-2, digitalizovaný materiál, scan 0045-0047: Úkoly vyšetřující komise.
- sign. 302-561-1: Skupina „Ocel” – protistátní a rozvratná činnost.
- sign. 302-591-2: Slovenské obyvatelstvo – napomáhání banderovcům.

fond 305,

- sign. 305-144-4, digitalizovaný materiál, scan 0001-0007: Slavná vládo.
- sign. 305-143-1: Akce Banderovců proti ČSR: jejich členství v Civilní síti OUN a UPA se zřetelem na ustanovení zák. na ochr. republiky.
- sign. 305-143-8: Příslušníci UPA – soudní řízení.
- sign. 305-144-8, digitalizovaný materiál, scan 0104: Členové banderovských tlup v Rakousku – žádost o vydání k trestnímu stíhání.

fond 307,

- sign. 307-97-5: Tatarskyj Anton a Malenkevicz Vasil, příslušníci skupiny Banderovcov-zadržanie.
- sign. 307-78-5: Seznam příslušníků UPA, kteří byli zajati neb zastřeleni nebo kteří byli předáni Polsku, neb jsou v internačním táboře zajištěni.
- sign. 307-102-4: Akce proti UPA – hlášení o průběhu 3. schůzky s Poláky z 27. února 1948.
- sign. 307-77-7: Vyšetřování Banderovců – závěrečná zpráva; Soznam členov UPA a nimi spáchaných zločinov.
- sign. 307-66-2: Zaklyk! do vsich členiv UPA na teritoriji Českoslovaččyny.
- sign. 302-591-7: Zaklyk do členyv Ukraynskoy Povstančojy Armyy (Sotnja Hromenko).
- sign. 307-102-6: Zavraždění předsedy MNV Dvořáka v Horách, okr. Dačice.
- sign. 307-113-2: Protokol sepsaný s Josefem Horským 10.8.1947; Protokol sepsaný se Štefanem Šulganem, Fotografie z místa činu.
- sign. 307-102-4: Akce proti UPA – hlášení o průběhu 2. schůzky s Poláky.

- sign. 307-102-4: Akce proti UPA – hlášení o průběhu 3. schůzky s Poláky z 27 února 1948.
- sign. 307-111-7: Banderovci – záznam o zájezdu do Košic na polské hranice 6-8 května 1948.
- sign. 307-111-7: Zápis o ujednání mezi zástupci M. B. P. pod vedením mjr. Kamse na straně jedné a zástupci ministerstva vnitra a pověřenectva vnitra pod vedením dr. Zdeňka Lukeše a mjr. Krampla na straně druhé z 8 května 1948.
- sign. 307-77-5: Protokol sepsaný s Romanem Hrobelským 11 ledna 1948.
- sign. 307-99-5: Povereníctvo spravodlivosti Zemskej úradovni štátnej bezpečnosti.

Sbírka starých svazků a dotazníků (S),

arch. č. S-1892 Olomouc, Dodatek k protokolu o výpovědi sepsaný s Nikolajem Maszluchem 6. září 1948; Klisz Ivan a spol. zo Sanoku, Polsko – lúpežná vražda.

Kartotéka Akce 48,

karta č. 2577: Vyhodnocení arch. sv. S-4814 Brno.

fond Zpravodajská správa Generálního štábu (ZSGŠ), podfond 2. odd. h. š.

roč. 1946/taj., č. j. 6888: Úradné záznamy – predloha, č. j. 6839: Príslušníci UPA – výsluchy – predloženie.

roč. 1945, č. j. 2406: Banderovské tlupy na Slovensku – prehľad za mesiac september 1945, ibidem, č. j. 2423, roč. 1947/taj., č. j. 15206: Přehled činnosti band UPA v ČSR v době od 10.06. do 13.08.1947.

Sbírka Správa vyšetřování StB,

vyšetřovací spis arch. č. V-5518 MV: Protokol o výpovědi sepsaný se Štěpánem Kalitkou 29 května 1949; Trestní oznámení na Štefana Kalitku z 16 června 1949; Protokol o výpovědi sepsaný se Štěpánem Kalitkou z 29 května 1949; Rozsudek Státního soudu v Praze z 11 října 1949; Žádost o „propůjčení Štěpána Kalitky k výslechu“ z 16 května 1950; Průchod banderovských tlup z Polska přes Ostravu do NDR; Žádost o „propůjčení Štěpána Kalitky k výslechu“ z 16 května 1950; Štěpán Kalitka pseudo Ostap – banderovec – jeho propůjčení sovětským bezpečnostním úřadům.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky:

f. KPR – protokol T (tajné), 1945-1963.

k. 78, sign. T 1668/50: Vardžík Jan – trest smrti – milost neudělena.

Instytut Pamięci Narodowej:

sygn. BU 0296/27, t. 3: Do dyrektora departamentu III. M. B. P. ppłk. Tataja, list z 6.03.1948.

sygn. BU 0296/27, t. 3: Protokol zdawczo-odbiorczy z 21.05.1948.

sygn. BU 0296/27, t. 3: Raport z 5.-9.05.1947.

sygn. BU 0296/27, t. 3: Wykaz członków UPA, którzy się znajdują w obozie internowanych w Koszycach, Wykaz więźniów kat „U” doprowadzonych w dniu 22.05.1948 r. z Koszyc-Czechy; Soznam príslušníkov UPA na Slovensku; Wykaz członków UPA przekazany przez władze czeskie.

- sygn. BU 0296/27, t. 3: Plan przyjęcia od władz CSR aresztowanych członków OUN-UPA z 24.04.1948; Plan przedsięwzięć operatywno-śledczych dla rozpracowania przekazanych przez władze CSR członków OUN/UPA z 20.05.1948.
- sygn. BU 0296/27, t. 3: List do dyrektora departamentu III. MBP ppłk. Tataja z 9.06.1948.
- sygn. 0296/27, t. 3: Raport w sprawie czł. OUN-UPA na terenie C.S.R. z 12.02.1949, List do dyrektora departamentu III. M. B. P. płk. Tataja z 1.02.1949.
- sygn. BU 1063/35: Výslechové protokoly Olgy Onyszkewycz, Akt oskarżenia, wyrok w im. Rzeczypospolitej.
- sygn. Kr 106/81: Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej. Rzeszów, dnia 12 sierpnia 1947 r.
- sygn. Ka 03/1869: Akta śledcze przeciwko członkom UPA Szczygielski, Hrobelski, Bestalowski [ma być: Bachtalowski], Kaszubiński, Rado.
- sygn. Rz 052/377, t. 1-t. 3: Akta śledztwa przeciw Szpontakowi Janowi.
- Dokumentacja członków UPA wydanych z ČSR do Polski.

Muzeum Policie České republiky:

- sign. VI-D-10: Válečný deník praporu SNB Osyka, s. 10/26-11/27.

Národní archiv Praha:

- fond. Úřad předsednictva vlády-bezp. sp.,
k. 12, 1945-1946: Soudní řízení s banderovci – zpráva.

Ústav paměti národa Bratislava:

- f. Oblastné veliteľstvo NB Bratislava (R 01),
k. 1, inv. č. 6.
fond Správa StB Krajské správy ZNB Banská Bystrica,
inv. č. V-229 BB: Ján Vardžík a spol.

Vojenský historický archiv v Praze:

- fond MNO 1946,
k. 9, č. j. 2068/dův.: Česko-polské jednání v Těšíně.
- fond MNO 1947,
k. 43: Súhrnná zpráva činnosti partyzánských jednotiek z 15 novembra 1947, s. 7;
Zpravodajská relace z II. turnusu part. prap. XI – Trenčín.
- fond MNO 1948,
k. 34, sign. 32/5/3/4: Súhrnná zpráva o činnosti veliteľstva „Teplice”: ZPÚ a uzaví-
rance kordony.
k. 102A: Likvidování civilní sítě UPA.
- fond Vojenská kancelář prezidenta republiky,
k. 4, č. j. 110: Zpráva o akci proti Banderovcům z 22.05.1946.

Źródła drukowane:

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r., [on-line:] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19440060027/O/D19440027.pdf>, odczyt: 19 VIII 2021.

Opracowania:

Fiala J., *Zpráva o akci B*, Praha 1994.

Hałagida I., *Prowokacja „Zenona”, geneza, przebieg, skutki operacji MBP o kryptonimie „C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskemu (1950-1954)*, Warszawa 2014.

Liška O. [et al.], *Vykonané tresty smrti. Československo 1918-1989*, Praha 2006.

Misiło E., *Akcja „Wisła”. Dokumenty i materiały*, Warszawa 2013.

Motyka G., Stryjek T., Zajączkowski M., *Międzynarodowe aspekty akcji „Wisła”*, Warszawa 2020.

Ondrák V., *Činnost Ukrajinské povstalecké armády v Československu v letech 1945 a 1946*, „Securitas Imperii” 40, 2022, nr 1, s. 1-41.

Řepa T., *Banderovci*, Praha 2019.

Řepa T., *Banderovci v Československu 1945-1947. Vybrané politické a vojenské aspekty*, „Securitas Imperii” 2019, č. 34, nr 1, s. 118-144.

Řepa T., *Střet na Maguře 5. srpna 1947. Boj československé armády s Burlakovou jednotkou Ukrajinské povstalecké armády*, [w:] A. Binar [et al.], *Ozbrojené síly a československý stát*, Brno 2020, s. 261-274.

Šmigel M., *Banderovci na Slovensku*, Banská Bystrica 2008.

Šmigel M., *Litopys UPA č. 53. UPA vo svetle slovenských a českých dokumentov (1945-1948)*, Торонто–Львів 2017.

Šmigel M., Halczak B., Drozd R., *„Obce pogranicze” 1945-1946. Sytuacja w południowo-wschodniej Polsce w dokumentach czechosłowackich*, Warszawa 2015.

Zajączkowski M., *Sprawa agenturalno-śledcza kryptonim „Zabiła”. Kulisy procesu Jana Szpontaka „Zalizniaka”*, [w:] *Służby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców*, red. G. Motyka, Warszawa 2005, *Monografie – Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, t. 18, s. 119-205.

В’ятрович В., *Рейди УПА теренами Чечословаччини*, Львів 2001.

Громенко М. [Дуда М.], *У великому рейді*, Мюнхен 1956.

Перемищина. *Перемиський курінь УПА*, кн. 1: *Денники відділу „Бурлаки” (Володимира Щигельського)*, „Ударники” 4, 94а, відп. ред. Є. Штендера, співред. П. Потічний, Торонто 1986, *Літопис УПА*, т. 13.

Іван Гарасимів („Палій”), *3 юнацьких мрій – у ряди УПА (Спогади ройового УПА)*, відп. ред. Є. Штендера, співред. П. Потічний, Торонто–Львів 1999.

Потічний П., *Пропагандивний рейд УПА в західну Європу*, Торонто–Львів 2014, *Літопис УПА*, т. 29.

Vlastimil Ondrák, *The Fate of the Members of the Ukrainian Insurgent Army and Organisation of Ukrainian Nationalists Interned in Czechoslovakia after 1945*

The article provides information on the topic of soldiers of the Ukrainian Insurgent Army (UPA) imprisoned in Czechoslovakia during the so called “Action B” or “The Great Raid to the West”, which occurred in 1947. The first part describes the problematic of occurrence of the UPA raiding units in Czechoslovakia after the Second World War, the problematic of caught couriers of OUN and terms and conditions in and under which the prisoners were kept in as well as agreements between Poland and Czechoslovakia regarding these people, legally Polish citizens in most cases, and obligation of Czechoslovakia to both these people and Poland. In second part the article presents intentions of the Czechoslovak side regarding the future of capture people and the processes that lead to their extradition to Poland as well as the extradition plans, their evolution and execution. The last part consists of fates of these people after having been extradited to Poland and Czechoslovak-Polish actions in later extraditions and investigation of those who managed to evade capture. The author also analyses why the original intentions of the Czechoslovak side were not realized. The annexes present lists of captured Ukrainians and their fate in form of tables.

Keywords: Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian Insurgent Army, postwar Czechoslovakia, postwar Poland, UPA raids, prisoners of war, extraditions of criminals